

GESCHIEDENIS VAN WESTERHOVEN

door

Peter Norbertus Panken

Ingeleid en bewerkt door Johan Biemans

GESCHIEDENIS VAN WESTERHOVEN

door

Peter Norbertus Panken

redactie

Johan Biemans

STICHTING VRIENDENKRING EICHA

BERGELIJK

Inhoud

Met Panken terug naar Westerhoven (vooraf).....	4
[Beknopte] beschrijving van Westerhoven door P.N. Panken, Onderwijzer alhier, in juni 1850.....	6
XV De Keerschop. Beekloop. Weteringen.....	15
XVI Heidegronden en Vroenten	20
XVII Raadkamer. Raadhuis. Gemeente-archief. Branden. Verzekeringen.	25
XVIII Eenige curiositeiten . Vermoedelijk oude verschansing De Kattendans. Een hoge boom.....	27
XIX Lotgevallen of gebeurtenissen niet in andere hoofdstukken behandeld	31
XX Gilden of Broederschappen. Gilde van St. Anna	39
XXI Voornamen en geestelijke inboorlingen. Priesters er gewoond Hebbende enz. Gevluchte Geestelijken	41
XXII Personen wellicht naar het dorp geheeten.....	47
XXIII Te plaatsen blz. 66 [van het manuscript (jb)]... ..	49
VARIA¹	
Kortstondige Heerlijkheid, enz.	50
Notities van eenige oude actes of benamingen.....	52

1 Aantekeningen uit "Register van Correspondentie voor Burgemeester en Assessoren".

Processie van Westerhoven naar Meerveldhoven	53
Overblijfselen of benamingen uit het Heidendom	54
Beschrijving der oude parochiekerk	56
Het luidhuis en de klokken – Oude school – Brouwerijen	63
Omschrijving van toren en kerk te Westerhoven in 1821 gebouwd.	65
School en schoolhuis	66
Lijst van schoolmeesters te Westerhoven.....	68
Aanteekeningen wegens inkomsten der meesters.....	70
Oude kloosterhoef te Westerhoven.....	71
Predikanten te Riethoven en Westerhoven 1648 - 1675.....	72
Gemeente-rekeningen (1814 – 1851)	73
*	
Kerkgeschiedenis van Westerhoven ²	75

2 Uit manuscript “*Geschiedenis van Noordbrabant door P. Norb. Panken te Bergeik, vernieuwd en gerangschikt 1898*” p. 204-206.

Met Panken terug naar Westerhoven

Deze ‘Geschiedenis van Westerhoven’ is een van de manuscripten uit de nalatenschap van Peter Norbertus Panken (1819-1904) die niet eerder werden gepubliceerd. Panken legde deze geschiedenis vast in een drietal cahiers, folioformaat.

Jammer genoeg is alleen het derde cahier bewaard gebleven, althans wat tot nu toe werd opgespoord. Het omvat de pagina’s genummerd van 96 t/m 144 met de hoofdstukken XV t/m XXIII.

Daarnaast bevond zich destijds in het archief van de gemeente Westerhoven nog zijn “Beknopte geschiedenis van Westerhoven”. Deze versie is dus niet meer dan wat geschiedenis in een notendop.

Toen ik dit handschrift in het voorjaar van 1977 voor het eerst onder ogen kreeg maakte ik daarbij de volgende toelichting.

Het handschrift waarvan deze Beschrijving van Westerhoven een weergave is, is ongetwijfeld een kopie van een oorspronkelijk stuk dat door Panken zelf werd geschreven. In de eerste plaats wijkt het handschrift overtuigend af van andere van Panken bekende en bewaard gebleven manuscripten. Vervolgens zijn er teveel verschrijvingen, spellingfouten en andere vergissingen aan te wijzen die Panken zelf nooit gemaakt zou hebben.

Ik heb sterk de indruk dat bij het “kopiëren” twee personen aan het werk zijn geweest: een die de tekst voorlas en een andere die ze noteerde. Zo kon het nogal eens voorkomen dat bijvoorbeeld verschillende zinnen achtereen, zonder punt of hoofdletter, aan elkaar werden geregen.

In een opsomming van Panken “Door mij geschreven Boeken van verschillende grootte en Onderwerpen (1901)” noemt Panken onder nr. 2 “Korte Geschiedenis of Beschrijving van Westerhoven, 1845.

Een klein Boekje.” Het handschrift dat we hier gekopieerd hebben, bestaat uit vijf folio’s en draagt bovendien het jaartal 1850.

Om de tekst toch enigszins leesbaar te houden heb ik slechts hier en daar enkele correcties aangebracht. Dat was bovendien nodig omdat het voorliggende handschrift vooral op de vouwen wat beschadigd was. Daardoor was de tekst voor een gedeelte onleesbaar geworden.

We hebben hier dus te doen met een kopie van een originele Beschrijving van Westerhoven die door de echte Westerhovense schoolmeester Panken voor ons op papier is vastgelegd.

Bergeijk, 5 april 1977

Het vervolg

Gelukkig zijn er meer handschriften van Panken bewaard waarin flarden over de Westerhovense historie door hem zijn vastgelegd. Soms zijn het aantekeningen, die hij later in zijn eigenlijke geschiedenis verwerkt zal hebben. Voor zover mogelijk heb ik alle handschriften in de loop der tijd op het onderwerp Westerhoven uitgekamd en verzameld. Zodoende was het mogelijk om het verloren geraakte deel toch enigszins te reconstrueren. De oogst hiervan hebben we voor deze uitgave op een rijtje gezet.

Om recht te doen aan de grote meester beginnen we “onze” Geschiedenis van Westerhoven met zijn zogenaamde “Beknopte Geschiedenis”. We laten deze dan volgen met de inhoud van het derde cahier, dus vanaf hoofdstuk XV. Als afronding nemen we alle overgebleven interessante ofwel bruikbare sprokkelingen op. Wellicht krijgen we dan toch een globaal beeld – zij het onvolledig – van wat Panken met zijn dorpsgeschiedenis van Westerhoven had bedoeld. En mag ik u dan aangename uurtjes wensen met deze historische doolhof in een van die schitterende parels aan de kroon van ‘Groot Bergeijk’.

Bergeijk, november 2008
Johan Biemans (eindredactie).

[Beknopte] beschrijving van Westerhoven door P.N. Panken, Onderwijzer alhier, in juni 1850

Westerhoven maakt op zich zelf eene Gemeente uit. Het is gelegen in de Provincie Noord-Brabant, Arrondissement en Canton Eindhoven en 8 uren ten Zuiden van 's Hertogenbosch, 3 uren ten Zuid-Westen van Eindhoven, $\frac{1}{2}$ uur ten Westen van Dommelen, even zoover ten Zuid-Westen van Riethoven, en een uur ten Noorden van Borkel. Het riviertje de Keersop, die een tak van den Dommel is, stroomt ten zuiden van het dorp. Zij scheidt Westerhoven van Dommelen. Men denkt dat de naam hoven ontleend is van hoeven of boerenwoning welke hier in 't begin der stichting van de plaats aanwezig waren. Riethoven, Veldhoven en een menigte andere dorpen en gehuchten.

Westerhoven bestaat uit de buurten Heijerstraat, Erpenstraat, den Heuvel, Loveren, Braambosch, die liggen nagenoeg in eene lange rij van het westen naar het Oosten op een halve uur gaans, zoodat men als het ware, hier geene gehuchten heeft. De Erpenstraat, den Heuvel en Braambosch zijn echter ook Noordwaarts gebouwd. Vele zijn van gevoelen dat de Erpenstraat vroeger eene aanzienlijke plaats van het dorp was. De oude pastorij staat omtrent den hoek der[zelve]. In het jaar 1704 is de huidige gebouwd, in de nabijheid der tegenwoordige kerk. Zij is een deftige woning en van een torentje met een klokje voorzien.

Deze gemeente beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 1048 bunders. Met Bergeik en Borkel had dezelve tot in het begin dezes jaars eene groote uitgestrekte heide in gemeenzamen eigendom, welke toen is verdeeld geworden naar evenredigheid der bevolking, waarvan Westerhoven voor zijn deel ontving 800 H.A. Westerhoven telt 104 huizen, welke door 116 huisgezinnen bewoond zijn, uitmakende eene bevolking van 550 zielen.

De grond is uit de natuur onvruchtbaar, als zijnde veelal lichte zandgrond. Wanneer dezelve echter goed behandeld wordt, levert hij overvloedig graan op en andere vruchten. Langs de Keersop liggen de

meeste weilanden welke over het algemeen zeer goed zijn. Op dit riviertje staat tegenover de kerk eenen waterkorenmolen. Verder telt men hier ter gerijve der inwoners thans 3 winkels, 3 hoefsmederijen en 2 kuijpers, 1 broodbakker, 1 waskaarsenmaker, 2 schoenmakers, 2 huisschilders of verwers, verscheidene metselaars, timmerlieden, linnenwevers, enz. De overige inwoners vinden meest hun bestaan in den Landbouw.

Sedert onheugelijke tijden worden hier, nu en dan, steenovens gestookt, hetwelk in de laatste jaren nog meer dan vroeger plaats heeft en aan menige hand arbeid verschaft; gewoonlijk geschiedt dit slechts eenige minuten noordwaarts het dorp, alwaar bijna overal, onder den gewonen grond, goede klei of leem wordt aangetroffen.

Eene uitgestrekte streek gronds ten Zuiden langs dit dorp, alsook ten Oosten van Braambosch, bevat eenen goeden veen of moergrond waarvan jaarlijks eene groote menigte tot turf (hier klot genoemd) wordt gestoken en met den zoogenaamden heiturf en het hout dat hier groeit, den ingezetenen goede en meer dan genoegzamen brandstof verschaft. Onder deze streek is eene tamelijk groote plaats waar het moer eene meer solfer of salpeterachtige stoffe bevat en dat bij en kort na de verbranding eenen min of meer onaangename geur geeft. In deze moeren vindt men eene verbazende menigte, soms buitengewone boomstammen en struiken van verschillende soorten van hout als eiken, berken, mast, beuken, enz.

Alle oude schrijvers komen overeen dat ons land vroeger eeuwen bezet was met uitgestrekte bosschen en wildernissen, waarvan nu en dan ook ieder het duidelijkste bewijs heeft. Van het hout of de bosschen welke hier oudtijds aanwezig waren hebben mede een groot getal gehuchten en dorpen in deze streken deszelfs naam ontleend; om niet buiten deze gemeente te gaan denken wij slechts aan Braambosch en Loveren.

In de oude taal zoowel als tegenwoordig wordt dit laatste woord veel voor bladeren gebezigd. Neemt men nu in aanmerking dat in de nabijheid van het laatste gehucht in de moeren de meeste boomen

gevonden worden, dan kan men met grond daarvan den naam afleiden. Een geweldige storm en watervloed, heeft in vorige eeuwen gemelde boomen omgesmeten en den ouden grond met zand, van elders door den watervloed aangevoerd, overdekt en bedorven. De omgestorte boomen liggen allen met de toppen naar of omtrent het Zuid-Oosten gekeerd, waaruit klaar is af te meten dat dezen vloed met eenen Noord-Westenwind en - daar men bij dezelve en elders wel eens hazelnoten ontdekt - in het najaar (wanneer die vruchten rijp zijn) is voorgevallen.

Op sommige plaatsen vindt men onder het moer even als onder den meer droogen grond leem. Deze is volgens het gevoelen der meeste geleerden, de oude grond der Meijerij, welke mitsdien veel lager is, vruchtbaarder dan den tegenwoordige moet geweest zijn.

Westerhoven erkent Bergeijk als moederkerk, waarvan mede Riethoven, Borkel en Luijksgestel afstammen. Ten jare 1444 is Westerhoven van de kerk Bergeijk [zelfstandig geworden] onder welke nieuwe parochie toen Dommelen en Borkel werden [gerekend]. De ingezetenen van Dommelen, alwaar in 1452 een talrijk klooster van Nonnen was gesticht, hebben daaronder in het jaar 1565 blijven behooren, wanneer het deszelfs eersten pastoor verkreeg.

Te Borkel bestond in 1520 reeds eene kapel. Dit gehucht is omstreeks 1690 van Westerhoven gescheiden toen hetzelfde met het gehucht Schaft, waar in 1500 eene kapel gebouwd was, vereenigd en uit beiden de parochie van Borkel en Schaft zamengesteld is. Tot het jaar 1843 maakten Westerhoven en Borkel een armbestuur uit.

Blijkens eene aantekening in de archieven der abdij van Postel scheidde Riethoven in het jaar 1442 van deszelfs Moederkerk Bergeijk, en werd tot eene eigene parochie verheven. Alzoo zou Riethoven voor de Godsdienstverandering niet onder Westerhoven gehoord hebben gelijk nog heden door vele bejaarde mannen dezer beide laatstgenoemde dorpen verhaald wordt, hetgeen hun slechts door mondelinge overlevering hunner voorouders bekend is. Hoe het zij, dit laatste geval komt mij niet ongegrond voor, aangezien de standplaats

onzer oude parochiale kerk voor Riethoven mede niet geschikt gelegen was en die van laatste gemeente geenen hoogen ouderdom aanduidt.

De oude parochiekerk van Westerhoven was een groot gebouw en van hooge oudheid, dewijl derzelve Stichting wellicht van de 12^{de} eeuw dagteekende. Zij stond aan de akkers aan eenen weg naar Riethoven omtrent 5 minuten Zuidwaarts der tegenwoordige kerk. Omstreeks 200 jaren geleden werd deze tempel, gelijk de meeste parochiekerken in de Meijerij van 's Bosch, door de Gereformeerden in bezit genomen. Deze hebben hiervan echter geen of weinig gebruik gemaakt en laten dezelve zoodanig vervallen, dat ze niet lang daarna reeds dakkeloos was. Een toren heeft nooit aan deze kerk gestaan, doch men wil dat zich oudtijds een torentje op den Westelijken gevel van het dak bevond.

Ten Zuiden der kerk naar den Westelijken hoek stond een luidhuis van planken gemaakt (verkocht in 1820 publiek door Burgemeester en Schepenen), waarin drie welluidende klokken hingen. De zwaarste, welke aanzienlijk gewrocht is, en bij gunstig weder wel twee uren ver gehoord kan worden, hangt sedert 1825 in den toren te Kleine Breugel in de Belgische provincie Limburg; dezelve is in 1444 gegoten. De overige bevinden zich nog in den tegenwoordigen toren. De grootste dezer draagt het jaartal 1442.

Tegenover het kerkkoor, aan dezelfde zijde als het klokkenhuis, trof men de school aan. Van de muren der oude parochiekerk heeft men in het dorp eene kerk met eenen toren aan de westzijde gebouwd. Men begon dit werk in 1820 en voltooide hetzelfde 2 jaren later. Te betreuren is het, dat deze kerk te laag en niet sterker van muren is aangelegd, te meer daar aan het gezamenlijk gebouw niet eens alle bij het afbreken geheel geblevene steenen der gezegde kerkmuren zijn gebezigd.

Het inwendige dezer nieuwe kerk vertoont zich echter zeer goed. In 1834 werd dezelve van een aanzienlijk orgel voorzien. In October 1841 van eenen fraaien kruisweg op doek geschilderd en in 1845 van

eenen hardsteen vloer voorzien. Ook zijn de verdere meubelen en versierselen bezienswaardig. Even als de oude parochiekerk is dezen tempel ingewijd onder de bescherming van de H. Servatius, Bisschop van Tongelre.³

De katholieke ingezetenen dezes dorps hadden in of omtrent het jaar 1674 eene gebrekkige schuurkerk omtrent twee minuten ten Noorden van de tegenwoordige kerk, dus in de nabijheid van de school gebouwd, welke in 1734 bijna geheel vernieuwd was. Deze is in 1822 afgebroken en van het hout veel aan den nieuwen toren verwerkt. De grond waarop kerk, toren en kerkhof zijn aangelegd was tot op dezen tijd het eigendom der gemeente. Op denzelven bevonden zich eenige lindeboomen en kuilen; doch had overigens steeds nog geheel onbebouwd gelegen.

Tot in het jaar 1825 is het kerkhof rondom de oude kerk gelegen tot begravenis der lijken gebezigd. Het laatste lijk aldaar ter aarde besteld was een kind van 8 maanden, genaamd Johannes van den Moosdijk, den 18 Januari overleden. Den tegenwoordigen Godsakker bevindt zich ten Zuiden der nieuwe kerk, ten Noorden en ten Westen derzelve is in 1826 een steenen muur gemaakt. Het kerkhof is met een grachtfest en dubbelen tuin omgeven. De eerste overledene die aldaar zijn laatste rustplaats vond was Hendrik Adrianus Hillen, bouwman, oud 73 jaar, die op Zondag 13 Maart 1825 overleden zijnde, Woensdag daaraanvolgende begraven werd. Om zijn deugdzaam leven werd deze man de brave Hendrik genaamd.

De openbare school dezer gemeente stond tot in het jaar 1826 bij de oude kerk aan de Zuidzijde naar den Oostelijken kant en alzoo tegenover het klokkenhuis. In dit jaar is dezelfde weggebroken en eene nieuwe daargesteld Noordwaarts het dorp. De oude was onaanzienlijk en dompig.

De nieuwe is een luchtig, gezond, doch wat zwak gebouw en sinds het jaar 1840 langzamerhand in goeden staat gebracht. De lengte van dit

3 Lees: Tongeren, jb

schoollokaal is 10 en de breedte 5 ellen en bevat alzoo genoegzame ruimte voor het aantal van honderd kinderen dat hier bij de grootste voltalligheid des winters ter schole komt. Het staat op een ruim plein, hetwelk mede sedert eenige jaren verfraaid is en der jeugd tot eene aangename speelplaats verstrekt.

Het gemeente-schoolhuis ligt in de Erpenstraat. Het is een oud en zeer slecht gelegen gebouw, zoodat het met recht een der ongeschiktste onderwijzerswoningen onzer provincie wordt gehouden. Op de gevel van de Westzijde staat het jaartal 1659.

Onder de merkwaardigheden van Westerhoven behoort voornamelijk het St. Valentinus- of heilig putje, hetwelk men in de nabijheid van Loveren, slechts 4 (Ned.) ellen aan deze zijde van de brug over de Keersop en 5 aan de linkerzijde van den [weg van] genoemd gehucht naar de heide en Borkel aantreft. Dit putje heeft eene ronde gedaante en zeer klein van omvang, als hebbende niet meer dan 7 palmen middellijn. Het is eene bron of levendige wel, waarom dit kuiltje nimmer zonder water is, schoon het eenigszins verheven ligt en waarvan het water veeltijds 6 à 7 palmen hooger staat dan de stand der rivier is. Waarschijnlijk is het, gelijk meer dergelijke putjes in Noord-Brabant van heidenschen oorsprong en door de eerste geloofsverkondigers in deze oorden, in een Christenputje herschapen. Uit een godsdienstig oogpunt en ter genezing der koorts placht bij dit putje, zoo door vreemdelingen als inwoners, veel gebeden te worden. Dit is nog wel niet geheel in onbruik, doch deszelfs vereerders verminderen langzamerhand. In weerwil der menigvuldige nasporingen, zoo in geschriften als anderszins, heb ik geene bewijzen gevonden, dat hierdoor ooit bijzondere genezingen hebben plaats gehad of aan dit water eene buitengewone kracht toegekend werd. Bij dezelve was in vorige eeuwen een kapelletje ter eere van den H. Valentinus, dat vermoedelijk ten tijde der hervorming zal vernietigd zijn.

In het jaar 1836 is de rivier aldaar eenige ellen lang, rechter gegraven. Men vindt daarvan nog overblijfselen als: hout, steenen en leien, die

uit den grond zijn gehaald. Ook bestond nabij dit heilig putje nog een dergelijk kuiltje, hetwelk ook steeds van water voorzien was. De bezoekers van het heilig putje waren gewoon hieruit te drinken. Na de gemelde vergraving stroomde de Keersop zeer kort langs hetzelfde, zoodat het daardoor eenige jaren later verzwolgen is.

In deze Gemeente bestaat eene gulde of broederschap onder bescherming van de H. moeder Anna, dewelke nog niet lang geleden zeer vele leden telde. Ook is er eene vereeniging ter eere van den H. Ambrosius of bijengilde, de bieguild geheeten.

Het jaarlijks kerkinwijdingsfeest wordt van ouds den eersten Zondag na het feest van den Rozenkrans gevierd. De kermis valt 8 dagen later in. Het wapenschild dezer plaats bestaat uit een schild van azuur (hoog blauw) beladen met de beeltenis van den H. Servatius van goud. Te Westerhoven hebben eenige voorname personen het eerste levenslicht aanschouwd, waarvan hier ten slotte eene korte levensschets volgt.

1^e. Joannes naar zijne geboorteplaats van Westerhoven genaamd, was van het jaar 1470 tot 1485 pastoor van Tilburg, in welk laatste jaar hij tot prelaat der abdij van Tongelre⁴ werd bevorderd. Hij heeft door eene groote milddadigheid jegens den behoeftigen zoozeer uitgeschenen dat hij den naam van *vader der armen* verkreeg. In 1497 werd hem een medehelper met recht van opvolging toegevoegd; hij is den 19 November 1501 overleden.

2^e. Petrus Mans was zijn onmiddellijke opvolger als pastoor van Tilburg in 14.. en als abt van Tongerlo [is] hij ook eenigen tijd proost dier abdij geweest. Den 23 Augustus 1504 stierf hij te Mechelen.

3^e. Laurentius van Westerhoven heeft het ambt van hoogleeraar aan de hooge school van Leuven bediend alwaar hij door zijne bekwaamheid in de godgeleerde wetenschappen heeft uitgemunt; het jaar zijner geboorte alsook zijn sterfdag is mij onbekend.

4 Hier zal Tongerlo bedoeld zijn (jb).

4^e. Henricus Hovelmans was licentiaat in de godgeleerdheid en plebaan van Antwerpen. Zijn broeder Marcellius had den graad van bacelieur in de godgeleerdheid en wetenschappen bekomen en was bestuurder van het nonnenklooster van Thabor te Mechelen; omstreeks het jaar 1571 hebben deze gebroeders eene stichting daargesteld waaraan jaarlijksche inkomsten verbonden zijn tot voordeel hunner bloedverwanten en landgenooten die zich in het groote Collegie van den H. Geest te Leuven op de Studie der godgeleerdheid zouden toeleggen.



foto Johan Biemans

De Keersop anno 1983

XV De Keerschop. Beekloop. Weteringen

Het riviertje Keerschop, ook Keersip en Keersop genoemd, ontspringt in het Rietven te Luiksgestel, doorloopt eene aanmerkelijke lengte van dat dorp en van Bergeik, zoo mede van Westerhoven, welks grondgebied zij van Dommelen scheidt en stort zich onder Waalre in de Dommel. Sedert de watermolen te Bergeik niet meer bestaat worden twee molens door de Keerschop in beweging gebracht.

Zooals ook elders met kleine of smalle rivieren is geschied, werd van tijd tot tijd de Keerschop alhier rechter gegraven, van welke verbeteringen er eenige volgen.

Bij het gemeentebestuur bestond in den zomer van 1774 het voornemen om de rivier van den molen tot aan de brug aan den dijk naar Borkel op te schieten of te vernieuwen en op behoorlijke diepte en breedte te brengen. Dit alles is toen verricht. Tusschen den molen en de gezegde brug ligt nog een schoor of brug.

In 1836 is de rivier tegenover Loveren aan het Valentinus-dijkje rechter en alzoo bij het putje eenigszins noordwaarts gegraven. Er werd mitsdien eene brug over dat nieuw rivierdeel getimmerd en van de oude nog vier eikenpalen in den grond gelaten, die er Woensdag 17 Juli 1850, doch met veel moeite uit verwijderd zijn. Ze stonden ovaalswijze, dicht bij elkander. Sommige hadden nog de schil of bast behouden.

Na het graven van het Belgisch Kempensch Kanaal in 1844 begon men in deze naburige Belgische dorpen groote heidevelden te ontginnen en daarop meerendeels weteringen aan te leggen. Het stelsel van irrigaties vindt er eene sterk ontwikkelde toepassing. Tot vruchtbaarmaking wordt het water uit de Maas door dat Kempensch Kanaal kunstmatig aangevoerd. Dit water ontlast zich op onze grenzen en moet door de beken of rivieren afgeleid worden. Er ontstonden bij sommige onzer rivieren zoo erge overstromingen, dat het groot nadeel toebreacht en wel in den zomer wanneer dat schade het ergste kan wezen. Hiertegen

rezen veelvuldige klachten.⁵ In 1855 bestond dan ook het voornemen bij 't Belgisch Gouvernement om eenen voldoende gracht naar het Kempensch Kanaal terug te voeren. Hiertoe geschieden de noodige afmetingen, doch het kwam niet tot stand, waarna in 1874 een waterschap is opgericht.



Westerhoven had in 1855 almede over 't bederven der beste weilanden door dat irrigatiewater geklaagd. In 1863 is een waterschap opgericht over de Dommel, Keerschop, Beekloop enz. Daar de belasting voor de ingelanden betrekkelijk buitensporig hoog is opgevoerd en overtollig waterwater, zelfs eer die beide riviertjes op sommige punten verbreed of gediept werden, geen noemenswaard nadeel meer hadden toegebracht, bestaat reeds vele jaren den algemeenen wensch van dit drukkend waterschap ontheven te worden.

Had de eigenbelangzuchtige (later ontzette) secretaris J.S[winkels] bij goedvinden der raadsleden in de vergadering van 22 November 1855 niet dringend, bij een op te richten waterschap verzocht, daarin de

5 Zie verslagen van Gedeputeerde Staten over 1850 en andere jaren.

Keerschop op te nemen en o.a. in Maart '60 geene klachten opgezonden over het onder water staan der beste weilanden, dan zou het smeekschrift van het gemeentebestuur 19 October '67 en dat van betrokken eigenaars 7 Januari '68 mogelijk niet vruchteloos gebleven zijn en de hatelijke belasting daarvan niet te beklagen hebben.⁶

De Beekloop ontspringt bij de Maai onder Bergeik en vereenigt zich eenige meters ten oosten der brug aan den Borkelschen dijk met de Keerschop. Bijaldien deze haren zijtak eenige minuten meer westwaarts en boven den molen had opgenomen dan zou zulks in aanmerkelijk belang des molenaars verstrekt hebben. Tot in onzen tijd nog bedroeg de breedte van den Beekloop in de heide slechts 1 meter, waarom de leiding of richting in vorigen tijd met weinige kosten te bewerkstelligen ware geweest, waarmede dus ook dat water dienstbaar voor het gemaal geweest ware.

Door het veelvuldig uit de Belgische vloeiveiden stroomende water heeft de Beekloop na 1850 eene ongeveer driedubbele breedte verkregen. Hij ontvangt sinds eenige jaren meer water dan de Keerschop en de strooming is veel sneller dan deze. Voor zoo ver de Beekloop door 't gebied van Westerhoven stroomt is hij in 1884 verdiept en meerendeels tot vier m. verbreed. Omstreeks het midden der 19^{de} eeuw [1855] is eene brug tegenover eene over de Keerschop liggende gemaakt, welke tot vergemakkelijking dient naar de heide enz. Te dezer plaatse legde in 1850 het gemeentebestuur eene oppervlakte woesten grond, het Ganzebroek genaamd, aan tot wetering, welke f 699 voor bewerking kostte en na eenige jaren tot gewoon of onbewaterd werd gebruikt. Irrigatiewater uit Belgische weteringen afgevoerd, was vooral de oorzaak van de spoedige vernietiging dezer vloeiveide.

Eene beter geslaagde en thans aanzienlijke rentegevende vloeiveide begon in 1884 het gemeentebestuur in de heide grenzende aan die van

6 "Hadden zij toen" (namelijk de leden der commissie voor de oprichting in 1874 meldt de Noordbrabanter van 15 Juli 1893) "geweten, dat alles zoo verkeerd zou gelooopen hebben, dan was nooit een waterschap [opgericht]."

Borkel en Bergeik bij de Beken. Meermalen vergroot bedraagt hare uitgestrektheid thans vele hectaren. Niet onbelangrijk is het desaangaande medegedeelde door den hr. Nengerman, te Wageningen in het Tijdschrift Ned. Heide-Maatschappij 6^e jaargang Afl. 1 van 1894, pag. 23. Hem werd in 1893 opgedragen bij het aanleggen eener vloeiveide alhier behulpzaam te zijn en de verder in die omgeving voorkomende vloeiveiden te bezoeken. Hij was bij deze uitbreiding aan het practische werk behulpzaam en schrijft o.a.:

“De gronden bestaan, deels uit natte lage en verzuurde gronden, deels uit hooge heide. Zij zijn meerendeels begroeid met gewone heide, gagel en kruipende wilg, benevens de algemeen op dergelijke gronden voorkomende mossen en grassen. Het beschikbare water wordt aangevoerd door een beekje, de Beekloop genaamd. De Beekloop is een zijtak van de Keerschop en deze weder een zijtak van de Dommel. Oorspronkelijk is het evenwel Maaswater daar zij uit het Kempensch Kanaal gevoed worden.”

Op pag. 28 meldt hij: *“De in deze gemeente vroeger nietswaardige heide is nu in een meer dan ander geval renderend weideland herschape wat bij een oppervlakte van ongeveer 14 Hect. tegen 4 % intrest een kapitaal van f 40 á f 50.000 vertegenwoordigt, terwijl de grond ongecultiveerd in veiling gebracht niet meer dan f 5 per Hect. zou opgebracht hebben.”* Men zie ook de belangrijke mededeeling van dit sproeiveld door den hr. Mol te Gilze in ‘t 3^e deel 1890 Gemeente Reusel, “Uitkomsten”.

Voor de verbetering van de Beekloop onder Westerhoven, in verband met den aanleg van vloeiveiden aldaar, is met het gemeentebestuur eene overeenkomst gesloten. Deze verbeteringswerken zijn door Westerhoven met de aanzienlijke bijdrage van het waterschap van f 2.250 uitgevoerd. Hierbij behoefde die som in verre na niet besteed te worden. Dit werk geschiedde in 1883.⁷

7 Verslag van Ged. Staten, 1884

Uit het Verslag der Staatscommissie 1897 voeg ik hier nog bij:

“In 1851 had de verdeeling plaats van een uitgestrekt heideveld tusschen Westerhoven, Bergeik, Riethoven, Borkel en Schaft. Van dit terrein werd 800 Ha. aan de gemeente Westerhoven toebedeeld; het succes met de bevoeiingen langs het Kempensch Kanaal verkregen, gaf ook hier aanleiding tot een welgeslaagde poging om den bodem tot bevoeiing te verbeteren. De grond bestaat uit heide en langs de Beekloop gelegen broekgrond.”

XVI Heidegronden en vroenten

Hertog Jan van Brabant heeft 21 September 1331 aan de ingezetenen van Bergeik en Westerhoven eene vroente en gemeente, aan Riethoven en Dommelen palende, verleend voor eenen jaarlijkschen erfcijs van vijf “schellingen oude groote tornoijsen”. Dewijl een oude groote tornoois aan 2 ½ stuiver gerekend werd, bedroeg die cijns of vergoeding slechts 62 ½ cents, doch men moet op de toenmalige waarde van het geld in vergelijking der tegenwoordige munt rekenen. Krachtens de bijzondere bepaling of voorwaarde der koopacte konden alle inwoners dezer 2 dorpen, binnen de omschreven limieten gehuisvest, die gronden gebruiken en werd hun het recht toegekend, om twee mannen te kiezen, die het van deze gronden te maken gebruik zouden regelen en naar welker regeling men zich te gedragen had.

Te Brussel berust op het Rijksarchief eene kaart en omschrijving der grenzen van Bergeik, tegen die van het voormalige graafschap Loon of Los van 24 Sept[ember] 1331 en dus slechts drie dagen na de hertogelijke vergunning. Van deze latijnsche acte bestaat een afschrift op 't Rijksarchief te 's-Hertogenbosch.

1450

Over de grenspalen dezer heide was reeds eens of meermalen geschil en nu een proces ontstaan, wanneer het Hof te Brussel 3 Februari dezes jaars de volgende (hier verkorte) verklaring en uitspraak heeft gedaan: “Interpretatiën en sententie van 't Hof van die van Eersel verweerders tegen die van Bergeik en Westerhoven aanleggers waardoor deze worden verplicht te herkennen voor hare palen tegen die van Eersel: ten eerste van de grenspalen tot Hoerne⁸ tot Scoengars toe... te weten daar de eik verbrand en wederom die jonge geplant is. Voorts van daar tot de palen van Waalwijk, staande op de oude gracht ter plaatse Eersbrand... en dat die van Bergeik en Westerhoven hunne palen

8 Horne was eene heerlijkheid in 't graafschap Loon of Los, eenigszins grenzende aan Bergeik en lag in 't bisdom van Luik besloten.

behouden zullen van den ouden staak tot tegen Geefkensvoor⁹ en alzoo aan die oude fondatie van ons godshuis van Postel linierecht tot de voorschreven plaats, geheeten Schoengairs¹⁰ daar die voorschreven oude eik verbrand is en de jonge geplant.

1452

Eene paalscheiding in de heide met Bergeik in bezit, waarover tegen die van Achel zeer lang kwestie was geweest is toen geëindigd en geregeld. Gemachtigden van Valkenswaard, Waalre, Bergeik en Westerhoven toonden voor 't Hof te Brussel hunne opene bezegelde brieven of bewijs van recht. De grenzen zijn in de uitspraak door den hertog Filips gedaan nauwkeurig geduid en door mij in de Beschrijving van Bergeik genoemd. Te Valkenswaard berust het oorspronkelijk perkament en eene papieren copie van 5 ½ bladzijden.

1477

Er werd een accoord getroffen tusschen die van Bergeik, Riet- en Westerhoven en Luiksgestel wegens het heidegebruik.

1520

De scheidspalen van Pelt en Bergeik met bijhoorende dorpen worden vastgesteld.

1536

Er bestaat eene rectificatie van 13 Juni wegens de vorige regeling.

1544

Keizer Karel V heeft bij confirmatiebrief van 28 Mei het bovenaangeduid uitsluitend gebruik van vroente, turf en weiderecht

9 Waar Bladel van Reusel scheidt bij Postel.

10 De 7 Heerlijkheden.

in 1331 verkregen, bewaarheid bij gelegenheid dat dit bezit door de aangrenzende gemeente Lommel betwist werd.

1620

Eene nieuwe afpaling geschiedde voor de heide met Luiksgestel, Bergeik en Westerhoven. Albert en Isabella hadden reeds in 1615 het verdrag dezer limietscheiding in 1477 gemaakt, bevestigd. Ik bezit eene copie van het minnelijk contract van 1477(8) dier zeer uitgestrekte heide.

1633

20 Maart wijst de raad van Brabant inzake van regenten en ingezetenen van Bergeik en Westerhoven aanleggers, tegen regeerders en ingezetenen van Riethoven verweerders, het uitsluitend gebruik toe van den aard der vroente of gemeente, hun verleend bij brieven van hertog Jan van Brabant Dinsdag na Sint Matthijs 1331 en geeft opnieuw daarvan de grenzen aan.

1736

Over den aard of gemeenteheide tusschen Bergeijk, Westerhoven, Borkel en Schaft ter eenre en Lommel ter andere zijde ontstond een geschil, om zijne langdurigheid, wederzijdsche bemoeiingen en gevolgelyk zware kosten eene reeks van jaren in het geheugen bewaard gebleven. Dit hevig gevoerd geschil kon door de Heeren der Leen- en tolkamer die een nauwkeurig plaatselyk onderzoek bewerkstelligd hadden niet vereffend worden. Het eindigde eerst volkomen in 1777 en kwam Bergeik, Westerhoven, Borkel en Schaft op eene som van 1054 gl. 19 st[uivers] benevens verlies van 2600 loopensen heide en weide te staan. Zie eene breedvoerige verhandeling deswegens in mijne Beschrijving van Bergeik, blz. 394-402.

1842

Van de gemeenschappelijke heide met Bergeik en Borkel is ruim 74 bunders nabij de Heerlijkheden verkocht. Door den afstand van anderhalf uur werd aldaar door Westerhoven nooit heide gehaald. Deze gemeente wilde niet toetreden in de door Bergeik voorgestelde verdeling der gemeenschappelijke heide, omdat de tegen dit dorp gelegene van de slechtste soort is enz., waarom het benadeeld en Bergeik zoude bevoordeeld zijn, dewijl de gehuchten Weebosch en Berkt in die heide worden begrepen, schoon ze eene eigene heide bezitten.¹¹

Ook Borkel wilde geene verdeling, zelfs niet, nadat Westerhoven in het verzoek van Bergeik toegetreden was. Nu roepen de gemeentebesturen dezer 2 laatste dorpen welke alles aangewend hadden om ook met Borkel in der minne te geraken de uitspraak des Konings in en zullen deze als een gewijsde beschouwen. Hiertoe had de raad in Juli 1849 besloten die ruim 2 maanden later verzocht om met Bergeik een rechtsgeding tegen Borkel aan te gaan om de besproken heideverdeeling te bewerkstelligen want de aangewende pogingen bleven vruchteloos.

Alvorens het rechtsgeding werd gevoerd is in 1850 de verdeling dezer uitgestrekte heide door Borkel, Westerhoven en Bergeik in der minne geschied. Voor Westerhoven bedroegen de kosten aan den landmeter en den secretaris *f* 111,91.

1850

Een gedeelte, Westerhoven bij gezegde verdeling over den Rijkssteenweg aangekomen ter grootte van 72 b[under] 16 r[oeden] is verkocht aan *f* 1.705.

11 Raadsbesluit van 4 Juli, 1842.

1851

Tot hiertoe hadden de ingezetenen het vrije gebruik der heide, welke daardoor naar de verklaring van den raad geheel bedorven werd. Hij stelt eene verordening van 12 artikelen op het steken van heide vast.

1855

Inwoners van Borkel maakten misbruik van de 300 bunders aldaar gelegen, doch Westerhoven behorende heide.

In 1824 was over de heidegrensscheiding met Dommelen kwestie ontstaan. Om die in 't vervolg voor te komen zijn toen aardhoopen gemaakt.

XVII Raadkamer. Raadhuis. Gemeentearchief. Branden. Verzekeringen.

Westerhoven eene burgerlijke gemeente geworden, hield de raadsvergaderingen in eene kamer. Van 1852 tot 1855 is hiertoe het nieuw gebouwd schoolhuis gebezigd. Zonder eenige vergoeding van den onderwijzer, die nochtans beduidende geldelijke opofferingen tot die woning had gedaan. In 1859 is een raadhuis in de dorpskom gebouwd. Het bestaat uit 2 kamers onder welke de brandspuit geplaatst is.

Archief

Het oud archief met de dingbank en vervolgens met het schoutambt Bergeik in verbinding geweest, wordt aldaar nog meerendeels ten raadhuis bewaard. Van het op 't raadhuis te Westerhoven aanwezige kan men er o.a. eene in 1868 gemaakte opgaaf vinden. Aan het besluit van 10 April 1835 om een' volledigen inventaris van het archief op te maken was 19 Mei e.k. voldaan.¹²

Branden

Volgen de branden, waarvan aantekening te vinden was, doch sinds de laatste 55 jaren grootendeels door mij is gehouden.

1826

Nadat in 2 jaren geen brand had plaats gevonden ontstond des morgens van 25 April een gebluschte brand aan het woonhuis van den

12 Onder den secr. S. kwam het archief in wanorde. Na zijn ontzet 27 Juni 1867 heb ik het gratis geheel geordend enz. Komt in de Beschrijving van Bergeik een gewetenlooze Secretaris voor, zoo heeft Westerhoven en Borkel er eveneens een dusdanige te vermelden. Deze bevorens looiers- en winkelknecht te Gemert geboren, moest van zijne bedieningen eerloos ontslagen worden. Hij schreef valsche naamteekeningen, documenten enz., zoogenaamde brandbrieven en eindigde zijn leven in de strafkolonie Frederiksoord.

timmerman Wm. Peels in de Heierstraat. In 1835 is dit huis afgebrand en te dier plaatse niet opgebouwd.

1833

4 Augustus is een ontdekte brand, door een' krankzinnigen inwoner gesticht, gebluscht.

1845

8 Mei brandde het huis van Jan De Werdt des namiddags af. Dit huis brandde 15 Maart 1852 af.

1867

10 Juli in den vroegen middag is het huis van H. Schrijvers in de Erpestraat verbrand.

1874

Maandag morgen 17 Augustus is de hut of geringe woning, door de gemeente voor een of ander arm gezin bestemd, aan de linkerzijde des wegs, het naaste aan de Bergeiksche grens afgebrand. Er is geen ander gebouwd en op de plaats den gepland, welke in 1894 werd gerooid.

Verzekering

4 Augustus 1826 berichtte het gemeentebestuur, dat 40 huizen verzekerd zijn, waarvan de helft 7 á 8 jaren geleden na het gebeurde aan de gewaarborgde woning van Wm. Peels, dat aan kwaadwilligen is toegeschreven. Hedendaags zijn schier alle gebouwen verzekerd.

XVIII Eenige curiositeiten. Vermoedelijk oude verschansing. De kattendans. Een hooge boom.

Schans

Ter rechterzijde op een paar minuten afstands van den dijk of openbaren weg naar Borkel lag tot 1873 nog een deel eener voormalige schans. Zij lag sinds onheugelijken tijd geheel op zich zelve in heide- of broekgrond, in de nabijheid van den Beekloop, die ook hier omstreeks 18.. verlegd is. Deze aarden wal, 1 1/2 meter hoog, 8 m. lang en 4 m. breed, strekte zich van het westen naar het oosten uit en heeft waarschijnlijk behoord tot eene grootere verschansing, welke zich oostwaarts op slechts eenige meters tusschenruimte van deze bevonden heeft. Bij aanleg van broekgrond tot weiland in 1805 en later is deze schans geslecht terwijl het eerst genoemd gedeelte tot vulling van een in den Beekloop gespoeld diep gat of grooten wiel gebezigd is. Deze werkzaamheid was 9 Juli 1873 geëindigd.

Kattendans

De kattendans, welke benaming men op vele plaatsen aantreft, ligt onder deze gemeente, doch tusschen Klein-Borkel en Valkenswaard in de heide. Het is eene kleine cirkelvormige plaats, van buiten met eene smalle rei mosachtig gewas bedekt, wat in deze landstreek, zoals men zegt, nergens zou groeien dan hier. Zoo diep schiet het zijne wortels dat men ze tot heden nog niet bereikt heeft. Elke lente sterft het boven den grond gedeelte, doch schiet weder uit. Dit geschiedt ieder jaar in de lentemaand ongeveer 8 centimeter in de buitenwaartsche richting, waardoor alzoo de binnenkring langzamerhand vergroot en het hem omgevend langzamerhand afwijkt.

Hierdoor verkreeg mitsdien de kattendans eene aanmerkelijke uitbreiding. Deze benaming voert hij wegens het dansen en andere vermakelijkheden der katten, welke, volgens het nog niet gansch uitgestorven bijgeloof, er van ouds des nachts hunne vergaderingen

hielden en er nog wel eens, poot aan poot, hunne vreugdebedrijven komen uitoefenen.¹³ Er ontstond in de laatste jaren in de nabijheid van lieverlede een dusdanige kring als de van ouds bestaande en door hetzelfde zonderlinge gewas omgroeid.

Hooge boom

Zaterdag voormiddag 17 Maart 1849 is de hooge esseboom omgeworpen, welke bij den put achter het huis van Adr. Snoeks in de Erpestraat stond en op verren afstand kon gezien worden. Aan de oppervlakte van den grond of de bovenste wortels te beginnen bereikte de stam eene lengte tot aan de benedenste takken van 15,3 m. Van hier tot het uiteinde des tops van 7 m., hebbende dus zamen eene hoogte van ruim 22 m. Boven den grond bedroeg de dikte met den bast 0,67 m. en bij de onderste takken 0,65 m. In of omtrent 1840 waren de takken ongeveer 6 m. korter gemaakt.

1826

H. Verschuren ontdekte in zandgrond, bijna $\frac{1}{2}$ m. diep een rond voorwerp ter grootte van een rijksdaalder, met figuren aan beide zijden en aan de eene een duidelijk randschrift. Niemand, zegt hij, stelde er eenig belang in. Wie het ook beschouwde, dacht aan eene lederen munt. Vele jaren daarna ging het bij hem te loor.

1839

Ongeveer 3 minuten gaans noordwaarts de kerk, eene minuut van het Keulsche pad, ter plaatse waar een weg naar het dorp te Riethoven en een naar Keersip leidt, zijn dit jaar zeer belangrijke voorwerpen in de tertiaire vorming aangetroffen, als: 1^e een beitelje of wigge van schieferig kwarts, wegende 0,25 kilogram, afgebeeld in Noordbrabantsche Oudheden, Plaat I.; 2^e een fragment van eene zerk of hardsteen, nog omtrent 0,4 m. lang en even breed, waarop naar men meent de letters IAN.. en eenige andere, doch niet meer te ontcijferen;

13 Zie mijne Noordbrantsche Sagen.

andere stukken van de zerk schijnen niet gevonden te zijn. Bij den ontdekker is het gezegde stuk in het ongereede geraakt.- 3^e plankjes, repen enz. van vaatwerk, wat te herkennen was.

1851 4^e drie ribben van een groot dier.

1854 5^e een hoopje beenderen, 1 ½ m. diep in de klei; omstreeks 5 m. daarvan verwijderd 1 m. diep in de klei een groot geheel been doch bij uitlichting aan stukken geraakt. Alle deze stukken behooren misschien tot hetzelfde dier, mogelijk van den Delphinus.¹⁴ Onder het gezegde leem op het zand een zware boom; in diens nabijheid verscheidene overblijfselen van boomen en struikgewas. In een' andere kleiput trof men, ook beneden het leem een denneboom van groote dikte en lengte aan. Deze beide boomen liggen nog op hunne aloude plaats. Aangezien ze alsook de andere gemelde voorwerpen op eene aanmerkelijke diepte en wel onder de harde korst van kiezel, die hier overal boven het leem, ter diepte van soms anderhalve meter onder den beganen grond bevonden wordt, denkt men met reden aan het bestaan hebben van een antediluviaansch bosch.

1870

Een zeer oud aarden pijpje met dikken steel van ongeveer 0,15 m. lang, is in het bovendeel van veen, in een weiland, eeuwsel geheeten, gevonden. Een ander werd ontdekt bij het weggraven van eenen aarden wal in de Suikerbocht. Daar dit rookpijpje met het onderste deel van dien hoogen wal gelijk werd aangetroffen, zal het vermoedelijk aan een der arbeiders behoord hebben, die hem, eeuwen geleden, opgeworpen hebben.

1876

In het leem aan den Breeput is een dergelijk pijpje met korten of gebroken steel uitgegraven.

14 Handelingen van 't Provinciaal Genootschap 1854, bl. 49.

1879

11 Juni vond een jongen $\frac{1}{2}$ m. in den grond aan den oever der Keerschop in een weiland een gouden Portugeesch muntstuk, ongeveer *f* 6 aan oud goud waard en een Spaansch aan zilver nog *f* 3 geldig. Ze waren door het riviertje bloot gespoeld en lagen boven elkander, de gouden munt het diepste. Deze draagt in het midden een wapen en het randschrift: Sebastianus I. Rex Portug +. En op de keerzijde in het vlak een fraai kruis met het omschrift: In hoc signo vinces. Het zilveren muntstuk vertoont in het midden een wapen en aan den rand: Dominus Mihi Auctor. De keerzijde de beeltenis van een Vorst en als omschrift: P.H.S.D.G. Hisp. Rex Dux Bra. 1573. De ontdekkingsplaats is een bolwerp ter westzijde van den molen.

XIX Lotgevallen of gebeurtenissen niet in andere hoofdstukken behandeld

1433

Er bestaat een verkoopbrief van de visscherij onder Bergeik aan de ingezetenen van Bergeik en Westerhoven en een' van 1434 door den rentmeester van Brabant voor 2 oude grooten jaarlijks.

1512

De hoogschout van 's Hertogenbosch bezoekt dit dorp en 2 andere bijgelegene.

1674

Volgens de dorpsrekeningen van Bergeik bevonden zich hier ruiters, Fransche en Keizerlijke troepen, enz.

1675

Ook in dit jaar schijnen er soldaten lang verbleven te zijn.

1688

De Franschen verbranden een groot deel van het dorp, dat arm wordt. Nog 7 andere dorpen van Kempenland ondergaan dit lot.

1702

De Fransche en Spaansche vijandelijke legers zijn in Augustus .. dagen te Wester- en Riethoven gelegerd. Zij waren ook gekampeerd te Eersel, Duizel, Bergeik, Steensel, Veldhoven en Eindhoven.

1709

De oogst mislukt. Ook in de andere dorpen dezer streek.

1754

Op hunne toeren zijn Regenten gewoon tot collecteurs zoowel weduwen als manspersonen, om redenen er vele gegoede weduwen zijn, als dew[eduwe] Q... die het geweigerd heeft. Er bestond te dien tijde, ook elders, een schier algemeene tegenzin voor dit onbezoldigd postje.¹⁵

1755

Er zijn militairen gekantonneerd. Ook soms in latere jaren.

1757

Vagebonden houden zich hier op. Ten einde ze te verdrijven verzoeken Regenten, dienders enz. aan den Stadhouder van Kempenland.

1774

Zondag 3 Juli werden vele veldvruchten door eenen zwaren hagelslag grootendeels beschadigd. Aan rogge bedroeg het nadeel 408 gulden, 4 stuiver, 12 penningen en aan boekweit ruim 260 gulden. De ingezetenen verzoeken hierom remissen op de verponding, bede, gemene middelen en 's Lands tienden.

1783

5 Juli vertrekken de gekantonneerde Grenadiers met hunne bagage.

15 A[rchief] der dingb[ank] Bergeik

1793

Er sterft een arme vreemde passant en wordt er begraven. Men houdt eene algemeene jacht op dieven en landloopers.

1796

Bij rekwest van 10 Augustus verzoekt de Municipaliteit aan de Representanten om zes Huzaren te zenden, ten einde de ingezetenen, welke onwillig waren hunne landslasten te betalen, daartoe benevens de gewone executie te noodzaken. Den 29 dier maand was ook bij de vergadering der Representanten, na missive deswegens door de gezegde Municipaliteit ingekomen, welke voor notificatie aangenomen was.

1800

De boekweit bevroor tusschen 14 en 15 Juli voor het grootste gedeelte waarom het bestuur $\frac{1}{4}$ afslag hunner tienden verzocht, schoon het geleden nadeel veel grooter was en de ingezetenen hunne pachtpenningen niet konden betalen.

1802

Twee malen leden de veldvruchten aanmerkelijk door laten vorst. De eerste maal bevroor $\frac{1}{3}$ rogge, de laatste de helft van den boekweit.

1803

De beide boelebeemden (deze liggen nabij “de Boelebus”) worden door het gezamenlijk armbestuur van Westerhoven en Borkel uit hoofde den “soberen” staat der armkas, dure tijden en overgrooten last van arme personen [verkocht?]¹⁶.

16 Iets ontbreekt hier, jb.

1805

Fransch-Bataafsche militairen, een detachement uitmakende, waren van 6 Maart gedurende 2 maanden ingekwartierd.¹⁷

1814

Russische en Pruisische troepen zijn eenige dagen gelogeed. 11 Juni komt uit Frankrijk Brunswijksche infanterie van 72 gemeenen met 2 officieren. De volgenden dag arriveeren twee officieren en 64 gemeenen die den 13 vertrekken. Toen kwamen 70 gemeenen en één officier, die den volgenden dag ook al weder vertrekken. De gemeente doet menigvuldige leverantieën aan de gealliëerde troepen.¹⁸

1816

In dit zeer nat jaar stond het water zuidwaarts het dorp tot bij de 2 naaste huizen van den Heuvel, waar soms visschen uit de overstroomde Keerschop kwamen aandrijven.

1852

De eerste bevoeiingen of weteringen op grondgebied der gemeente boven den Rijkssteenweg van de Belgische grens werden door den hr. Clermont aangelegd.

1856

22 Augustus stierven 2 jonge dochters, gezusters in de Heierstraat, in dezelfde woning (nu de westelijkste of uiterste) aan eene besmettelijke koorts. Zij werden den volgenden namiddag (Zondag) in hetzelfde graf ter aarde besteld.

17 Archief dingbank.

18 Losse stukken archief Bergeik.

1859

In October vertoonden zich verschillende gevallen van pasloop, het meeste bij kinderen te Leende, Bergeik en Borkel, doch te Westerhoven slechts één en met gunstigen afloop.

1871

Bij zeven alle gevaccineerde personen vertoonden zich pokken, door een te 's Gravenhage werkzaam geweest zijnden metselaar overgebracht. Zijne zwangere vrouw en eene andere die den zieken man en diens vrouw opgepast had, benevens een andere vrouw zijn aan de pokziekte bezweken. 25 Februari zijn twee dezer lijken begraven en voor elk eene uitvaart gehouden. Twee uitvaarten op denzelfden dag in deze parochie was waarschijnlijk te voren nimmer geschied.¹⁹

Wegens deze pokkenepidemie ontstaat van hier naar Meerveldhoven eene processie, welke de eerste maal 5 Mei dezes jaars plaats had en sinds jaarlijks gehouden wordt. Het getal leden is van lieverlede, zoo in het dorp als andere plaatsen, aanmerkelijk gestegen en bedraagt er Reeds lang wordt de processie Vrijdag vóór den parochiepatroon (13 Mei) jaarlijks gehouden. Er zijn boekjes van 51 bladzijden gedrukt, getiteld: "Regeling en Gezangen der Processie van Westerhoven naar O.L.Vrouw Ter Eijk te Meerveldhoven, opgericht in 1871.

1880

Eene ijelhoofdige vrouw verdrinkt zich in den put.

1884

Een 17-jarige jongen verdrinkt bij den molen.

19 Mijne auto-biografie en Provinciaal Verslag, 1872.

1898

1 September is het bouwen eener Coöperatieve Roomboterfabriek voor *f* 2.450 aanbesteed. Dit fraai, doelmatig gebouw werd daargesteld waar twee openbare wegen zamenkomen langs den kiezelweg, slechts een bolwerp van de nieuwe kerk.

Eenige bijzonderheden nopens de revolutie of inkwartiering van 1830. Ze liet ook hier ontuchtige sporen na.

Van 8 Januari 1831 is de gemeente vele jaren met inkwartiering van Nederlandsche militairen bezwaard geweest, die door den tijd aanmerkelijke onkosten, als gidsen, stroo, hout, kaarsen, het daarstellen van wachthuizen, schilderhuisjes enz. heeft veroorzaakt. Het verschot aan de wachten enz. wordt in dat jaar door de gemeente aan *f* 900 opgegeven.

Drie militairen der ingekwartierde 2^e bataillon, 3^e compagnie jagers, hadden zich naar Bergeik begeven en in 't terugkeeren onder weg geduelleerd, waarbij Thomas Van De Niepoort door den sabel eene doodelijke wonde in den buik bekwam. Aanstonds door zijne 2 makkers gesteund is hij naar het huis des dokters te Bergeik geleid en er 4 Maart 1831 gestorven. Gedurende de 34 dagen na dit ongeval (het geschiedde 29 Januari) is hij ten huize van dr. Raupp liefderijk verzorgd. Hij werd op het algemeen kerkhof nabij de kerk, op protestantsche wijze eenvoudig begraven.

In 1831 is het schoolgebouw eenige maanden tot wachthuis der militairen gebezigd. Het onderwijs was gedurende dien tijd geschorscht. Hierna werd een wachthuis ten oosten der kerk van steen gebouwd, ten noorden van den openbaren- of molenweg. Dit perceel lag nog immer ongecultiveerd. Het werd met dat gebouw, nadat dit van 1839 noch tot militaire noch tot ander gebruik gediend had, in Maart 1843 publiek geveild en door een ingezetene gekocht die het verbouwde en vergrootte en tot een gewoon huis inrichtte.

29 September 1831 was een der ingekwartierde soldaten, de fuselier G.J. Bereschot, hier gestorven.

26 Juli 1834 hadden dronken ingezetenen twist 's avonds met ingekwartierde schutters, waarvan proces verbaal was opgemaakt.

Na de scheiding der Nederlanden in twee rijken ontstond aan de grensplaatsen van Noord-Nederland en België een druk gevoerde smokkelhandel, waarom op de grensdorpen ambtenaren, hier kommiezen genoemd, gezonden werden, om dien zooveel mogelijk te weeren. Ook Westerhoven verkreeg dusdanige lieden. Tijdens de revolutie smokkelde o.a. een inwoner uit Hoogeloon op zekeren vroegen Zondag morgen jenever door de heide onder Westerhoven, waar de kommies V.D.W. hem achterhaalde. Deze loste een pistoolschot op den smokkelaar, die op zijn roep niet staan bleef en voortliep. Het schot deed hem dood nedervallen. Onder de vroegmis bracht eene kar zijn lijk in 't dorp en werd voorloopig in de brandschop der school nedergelegd. Dit feit veroorzaakte dien morgen veel sensatie.²⁰ Sedert lang zijn in dit dorp geene grenskommiezen gestationeerd.

Omstreeks 1840 waren het eenigen tijd ambulante of tijdelijke ambtenaren. 12 Maart 1841 schrijft het gemeentebestuur aan den Hoofdkommies te Bladel over huisvesting enz. van ambtenaren en hunne laakbare handelingen. Er is een lang verhaal over bedrog van sommige ambtenaren dato 26 April deszelfden jaars.

20 Welvaarts in zijne Geschiedenis van Bladel deelt vele feiten mee nopens deze revolutie en den smokkelhandel bl. 106-112. Ook voor andere grensplaatsen toepasselijk.

XX Gilden of broederschappen. Gilde van St. Anna.

Bij onze heidensche voorouders werden vereenigingen gevonden, aan hunnen tempel verbonden, gilden die den afgod bewaakten en den eed aflegden dien met wapenen te verdedigen. De christenen gaven met den tijd aan deze genootschappen eene andere richting, waaruit later de geestelijke broederschappen ontstonden.

Allerbelangrijkste verschijnselen uit den ouden tijd zijn de gilden het kenmerkend karakter der broederlijke verëeniging in een besloten kring. Daar doet het volk zich in al zijne eigenaardigheden kennen. De gilden traden in de middeleeuwen niet alleen voor de verdediging des lands ten strijd. Maar zij verhoogden ook het christelijk leven en den godsdienst. Hierom begon dan ook in de parochiekerk het feest met eene plechtige mis. Daar prijkte het beeld van den patroon of de patrones van de gilde en trof men in menige kerk een hem of haar toegewijd altaar. In de gildezaal vond men den patroon of patrones tegenover het kruisbeeld.²¹

In welk jaar hier de St. Annagilde is op- of heringericht is ons onbekend. De oprichting kan goed zamenvallen met den tijd toen Westerhoven eene zelfstandige parochie is geworden, namelijk tegen het midden der 15^e eeuw of wat waarschijnlijker is, in 1488 toen almede de gilde van St. Anna te Riethoven tot stand is gebracht.

Vóór het einde der 18^e eeuw was de gilde vervallen, doch kwam na eenige jaren, vermoedelijk meerendeels door de bemoeiingen der familie Bots weder in orde, wat in 1761 of vroeger, geschied is. De oudste nog bestaande schilden zijn van dit jaar en 1767. Het oudste gildeboek vangt met 1787 aan waarin o.a. vermeld is dat W.M. Bots toen een jaar Hoofdman geweest was.

In 1788 koos men de eerste maal een Vaandrig met naam W.A. Bots. De reeks koningsschilden bepaalt zich thans tot ..., benevens een zilveren papegaai uit de 18^e eeuw. Oudere schilden dan de genoemde,

21 Breedvoerig in mijne Beschrijving van Noordbrabantsche gilden.

alsmede een aantal van jongere dagteekening zijn verkocht en vernietigd.

Toen in 1826 het dragen der spies of het hoofdmansambt onder de gildebroeders á *f* 35 verkocht was, zijn deze gelden aan de kerk geschonken tergemeetkoming voor een beeld der H. Anna, hetwelk ter linkerzijde bij het begin van het priesterkoor, werd geplaatst en in de nieuwe tegen een pilaar.

XXI Voorname en geestelijke inboorlingen. Priesters er gewoond hebbende enz. Gevluchte Geestelijken.

1°. **Joannes** naar zijne geboorteplaats **Van Westerhoven** genoemd was van het jaar 1471 tot 1485 pastoor van Tilburg, in welk laatste jaar hij tot prelaat der abdij van Tongerlo werd bevorderd. Hij heeft door eene groote milddadigheid jegens de behoeftigen zoo zeer uitgeschenen, dat hij den naam van *vader der armen* verkreeg. Hij is 19 November 1501 overleden.

2°. **Petrus Mans** was de onmiddellijke opvolger van zijnen dorpsgenoot als pastoor te Tilburg en ook als abt van Tongerlo, nadat hij eenigen tijd proost dier abdij was geweest. 23 Augustus 1504 stierf hij te Mechelen.

3°. **Laurentius van Westerhoven** heeft het ambt van hoogleeraar aan de hoogeschool van Leuven uitgeoefend, alwaar hij door zijne bekwaamheid in de godgeleerde wetenschappen heeft uitgemunt. Het jaar zijner geboorte en dat van zijn dood is mij onbekend.

4°. **Henricus Hovelmans** was licentiaat in de godgeleerdheid en plebaan te Antwerpen.

5°. Zijn broeder **Marsilius** had den graad van baselier [? j]b] in de godgeleerde wetenschappen bekomen en was bestierder van het nonnenklooster vana Thabor te Mechelen. Omstreeks het jaar 1571 hebben deze gebroeders eene stichting daargesteld, waaraan jaarlijksche inkomsten verbonden zijn, tot voordeel hunner bloedverwanten en landgenooten, die zich in het groote collegie van den H. Geest te Leuven op de studie der godgeleerdheid zouden toelagen. Henricus had te Leuven in de promotie van 1508 de vierde plaats onder 147 medestudenten en Marsilius in die van 1528 de zesde onder 103 medestudenten behaald. Deze broeders beschikten deels over hunne nalatenschap tot behoef van een theologant van het collegie van den H. Geest te Leuven, uit hunne bloedverwanten. Na

deze konden andere inboorlingen van Westerhoven op deze beurs recht verkrijgen.

6°. **Gerardus Westerhoven** heeft omtrent het jaar 1601 twee beurzen gesticht, om door den bisschop van 's Bosch vergeven te worden. Zijne geboorteplaats, stand, ouderdom noch andere bijzonderheden vindt men niet vermeld. Aller-waarschijnlijkst was hij een geestelijke en alhier geboren.

Grammaïje vergist zich naar de meeste waarschijnlijkheid met Westerhoven als de geboorteplaats van den geleerden en vermaarden priester Laurentius Nagelmaecker te vermelden, die door andere schrijvers gezegd wordt te Bergeik geboren te zijn. Daar woonde eeuwen lang het deftige geslacht Wachtelaars hetwelk met den genoemden hoogleeraar verwant was.²²

De volgende geestelijken aanschouwden ook hier het eerste levenslicht.

Godefridus Bijzens, aangesteld als rector te Liessel, stierf er 4 November 1826 en wordt daar in 't kerkarchief Westerhoven als zijne geboorteplaats aangeteekend, wat verkeerdelijk schijnt gedaan te wezen, daar reeds overlang niemand der oudste inwoners noch van hem noch van naamgenooten in dit dorp eenige kennis of overlevering droegen. Schutjes noemt Zeelst als zijne geboorteplaats.

Volgens het gemeente-archief te Schijndel was in September 1636 een zekere **Jacobus van Westerhoven** kapelaan te Schijndel.

Jacobus Peels, 8 Augustus 1816 te Westerhoven geboren, werd na priester gewijd te zijn in 1842 op het seminarie te Herlaar vice-prefect, tevens onderwijs gevende. In 1843 kwam hij als kapelaan te Nuenen en het volgende jaar als rector in 't klooster der eerw. Zusters Franciscanessen te Oisterwijk, welke betrekking hij eenige maanden

22 De gezegde auteur zal mogelijk aan den anderen Laurentius, hierboven onder no. 3 vermeld gedacht hebben.

bediende in het oud-mannen-gasthuis aldaar, hetwelk onder zijn opzicht of door zijnen raad in 1877 gebouwd is en waarin hij zeer bemind en geacht ontsliep. Dinsdag 13 Augustus 1878 heeft zijne begrafenis en uitvaart plechtig en kostbaar plaats gehad. Hij was in den namiddag van 10, na eene ongesteldheid van slechts ½ dag, overleden.

De deken des decanaats celebreerde door 2 andere geestelijken bijgestaan de mis en liet de lijkrede van den afgestorvene aan den pastoor der parochie als beter met 's mans voortreffelijke hoedanigheden bekend over. Deze vermeldende gaf hij in dit sermoon de zeer talrijke aanwezigen te verstaan, dat nimmer een priester met meer deugden dan de ontslapene versierd Oisterwijk bewoonde, doch er wegens zijnen eenvoud grootendeels onbekend waren. Immer stond hij den herder ten dienst wanneer die gevraagd werd en geen biechteling keerde hem ongeholpen terug. Zijne talenten, liefde tot arbeid en tot zijne laatste en langdurige woonplaats bleken o.a. (sprak de redenaar) uit de beschrijving van Oisterwijk waarmede hij reeds ver was gevorderd.²³

Albert Wilh. Bots werd na volbrachte studie en priesterwijding in 1840 assistent der St. Catharinakerk te 's Bosch, in dat jaar kapelaan te Boxtel, in 1852 te Geldrop en in 1855 te Helmond. Hij is in 1859 pastoor te Son en het volgende jaar te Gemert geworden. Aldaar stierf hij in den morgen van 1 Juli aan de tering ruim 47 jaren oud. Een fraaie zerk dekt zijn graf. Aangenaam en vrolijk in den omgang was hij tevens een bekwaam en geliefde priester. Van zijn rijk fortuin legateerde hij een burgerhuis en andere bezittingen aan de kerk te Westerhoven, aldaar gelegen. Tijdens zijne ziekte had hij ernstig nagedacht om deze zijne burgerhuizing te gaan bewonen. Pastoor had eene zuster bezeten die reeds in jeugdigen leeftijd was gestorven. Zijne moeder is 14 Februari te Westerhoven plechtig begraven.

De eerwaarde **J.H.M. Biermans**, apostolisch missionaris der Congregatie van den H. Joseph te Mill-Hill (Londen) vertrok 5

23 *Mijne auto-biografie I*, p. 1116-1119 en 1125-1126.

November 1896 uit om 10 daarop volgende zich in te schepen te Marseille. Vandaar zou hij [vertrekken] naar Mengo in Uganda, ook Oeganda genaamd, in Afrika gelegen.

7 Juni 1861 overleed op de pastorie alhier de waardige oud-pastoor **Joannes Verhagen** ten huize van pastoor Van Lieshout, die zijn kapelaan was geweest. Te Lagemierde 9 Augustus 1797 geboren, werd Verhagen in 1822 assistent te Kessel, in 1823 kapelaan te Gemert en aldaar in 1834 pastoor, alwaar om zijne priesterlijke deugden hij aller achtung en liefde genoot. Door veelvuldige ambtsbezigheden verzwakt deed hij van zijne schoone parochie afstand en nam met zijne halve zuster den intrek in de pastorie. Om nog nuttig te willen wezen, gaf hij des Zondags in de vroegmis onderricht voor het volk in den kansel. Slechts een half jaar mocht de verdienstelijke man hier zijne rust genieten. Zoo plotseling stierf hij des nachts van genoemden dag, dat de herder hem ter nauwernood de laatste sacramenten kon toedienen.

Treffend was de lijk- en lofrede door den zeer eerwaarde deken Aarts bij zijne uitvaart gehouden. Er verliepen 5 maanden alvorens een steenen graf, ongeveer in 't midden van 't kerkhof werd gemetseld en een fraai zerken kruis met een lang opschrift geplaatst. Toen de dood inviel was het gezin des pastoors in eenen kleinen aanbouw ten westen der pastorie voor eenigen tijd gehuisvest wegens dezer verbouwing en verfraaiing door eene verdieping. De eerwaarde Verhagen eindigde er zijn leven op het kelderkamertje. Deze aanbouw is in 1894 door eenen veel ruimeren en fraaieren vervangen. Men kan in mijne auto-biografie vele bijzonderheden met eene afbeelding van het grafkruis enz. vinden. Zie bl. 415-17 en 446-48.

Godefridus Joannes Verhofstadt te Gemert 7 April 1799 geboren was van 1831 tot 1862 pastoor te Riethoven en vestigde zich toen te Westerhoven in het dat jaar door pastoor Bots aan de kerk gelegateerd burgerhuis. Verhofstadt had zijne bezittingen van behoeftigen en andere vrome doeleinden geheel uitgedeeld, weshalve er na zijn' dood en begravenis niet zoo veel overbleef om hem door eenen doelmatigen grafzerk te vereeuwigen. Aan zijnen executeur, de zeer eerwaarde

deken, had hij verzocht zijne begrafenis zoo eenvoudig mogelijk te doen wezen. Den 5 Januari 1875 overleden, is zijn lijk Zaterdag 9 ter aarde besteld. Ik zal hier geen verdere bijzonderheden van dezen uitstekend christelijken, voorbeeldigen geestelijke vermelden, daar ik een uitvoerig levensbericht van dezen braven man in mijne autobiografie bl. 1093-1001 heb geschreven.

Nicolaas van Hout, eenige en oudere broeder van Henricus van Hout, pastoor van Borkel en Schaft + 189[?], werd in 1858 pastoor te Eersel, vroeg in 18.. zijn pensioen, toen hij te Westerhoven in het genoemde aan de kerk behorende huis ging wonen. Van hier vertrok hij in 18.. naar zijne geboorteplaats Gemert.

Tijdens het schrikbewind of de vreeselijke Fransche vervolging in het laatst der achttiende eeuw verbleven hier, als in de meeste dorpen van dezen omtrek, voor korteren of langeren tijd bij brave of gegoede ingezetenen eenige uit hun Land gevluchte priesters. Zij achtten zich nauwelijks, vooral des daags, in de huizen veilig, waarom zij zich dan gedurig in de bosschen verscholen, waarheen zij, die hun huisverblijf verleenden, voedsel of drank bezorgden. De drie huizen waarin zij een toevluchtsoord vonden waren:

1. Dat door de familie Goossens, later F. Verhagen en vervolgens door verschillende bewoond, bij de schuurkerk en achter de in 1885 gebouwde nieuwe kerk gelegen.
2. Dat door den gewezen koperteut Th. Meulendijks in 178[?]. Gebouwd bij de tegenwoordige kom, nu door H. Aarts bewoond.
3. Dat, toen door Arn. Bots bezeten en blijkens het jaartal nog in den zuidgevel aanwezig, in 1681 gebouwd of vernieuwd.

Deze drie ruime en goede huizen behooren onder de wijk Heuvel en staan op geringen afstand (slechts een paar minuten) van elkander, het

laatstgezegde ter linkerzijde van den weg naar Looveren en langs de oude baan of Herweg van Riethoven naar Borkel.

XXII Personen wellicht naar het dorp geheeten.

Tegenwoordig vindt men nog personen die den naam Van Westerhoven voeren. Men ontmoet in sommige werken een boek vermeld onder den titel van Corn. Nepos Westerhoven zonder te kunnen zeggen, wie hiervan de schrijver was.

Een geestelijke **Christianus van Westerhoven** genoemd komt meermalen zonder vermelding van geboorteplaats voor. Deze zal, naar alle waarschijnlijkheid Westerhoven geweest zijn. Volgens Schutjes IV p. 362 was hij in het begin der veertiende eeuw rector der fundatie van het altaar van St. Willebrordus in de Begijnenkerk te 's Hertogenbosch.

1636 Jacobus van Westerhoven komt in het archief van Schijndel in September van dat jaar als kapelaan dier parochie voor. Men leest verder niets van hem. Deze parochie bezat toen nog slechts één kapelaan, Masius genoemd, die in dat jaar ziek aan de pest lag, waarom v. Westerhoven hem mogelijk eenigen tijd zal vervangen hebben. Hij kan ook de rector der kapel op 't gehucht Wijbosch zijn geweest.²⁴

Genees- of heelmeesters

Voor zoover bekend is, was er slechts een docter of heelmeester te Westerhoven geweest en wel op het laatst der zestiende eeuw met name mr. Henrick zoon van mr. Roelof Martens. Volgens eene schepenakte van ultimo September 1592 (Schepenregister blz. 54 verso) scheen hij toen evenwel nog niet op de hoogte van zijn vak te zijn, omdat daarbij mr. Jacob Lintermans chirurgijn te Oirschot, zich verbond om hem gedurende een jaar les in de chirurgie te geven. De gemeente Westerhoven nam de verbintenis daar bij op zich, voormelden Lintermans daarvoor te zullen betalen. Naar men meent

24 Schutjes V p. 645.

bevonden zich in deze woonstreek of de bijgelegen plaatsen geen geneesheeren in dien tijd.²⁵

25 Beschrijving van Bergeik. Uitgave van het Provinciaal Genootschap 's Bosch. 1902, p. 457.

XXIII Te plaats en blz. 66²⁶

De duidelijke letters van dit opschrift waren fraaie dubbele of Italiaansche op eene plank van hard hout vóór de vernietiging door mij afgeschreven. De plank was zwart geleverd, de letters hadden eene bruine kleur. Bij eene lengte van vier m. had de plank de hoogte of eigenlijke breedte van 1 m.

Het rijm of opschrift luidde:

16 Zeker is 't dat wij sterven al 97

Waarop het oordeel volgen zal

Daarop de hemel of de hel

O mensch denk eens op dat verschil

Want dit zal zijn voor geenen tijd

Maar blijven tot in der eeuwigheid.

Eene vrome, milde vrouw te Westerhoven woonachtig, schonk bij wijze van legaat eene som om uit den interest jaarlijks op Pinksterdag al de kinderen harer geboorteplaats Westerhoven een koek uit te reiken welk geschenk Pinksterkoek geheeten wordt. Zeer langen tijd heeft deze uitdeeling op gemelden Heiligdag na het Lof in de parochiekerk plaats gehad; terwijl dit thans, bij bemiddeling van het gemeentebestuur aan alle kinderen beneden twaalf jaren geschiedt.

26 Bedoeld is blz. 66 uit het manuscript van Panken (jb).

Kortstondige Heerlijkheid, enz.

In 1526 is Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Borkel en Schaft gezamenlijk als eene Heerlijkheid verpand aan Rogier van Broeckhoven te 's Hertogenbosch voor 97.000 guldens, dan wiens weduwe deze pandpenningen wegens de Staten Generaal in 1658 zijn terug betaald, zoodat deze vijf aan elkander gelegen dorpen na 32 jaren andermaal Statendorpen werden. De genoemde plaatsen hebben ook tot aan het einde der 18^e eeuw zamen eene dingbank uitgemaakt, waarin niet de Kostuimen van 's Hertogenbosch maar die van Antwerpen werden gevolgd.

Bergeijk, voorheen Eijk genaamd, maakt aanspraak op hoogen ouderdom wat het aangrenzende Westerhoven eveneens vermag. Een zeker schrijver meldt, dat in de 13^e eeuw reeds door arbeiders hun werk te Bergeik hun werk (zonder meer) gestaakt was.

Baron van Broeckhoven te Bergeik had zich door vaderlandsche diensten zeer onderscheiden, waarom hij door den koning van Spanje tot den grafelijken stand verheven werd. Hij schreef zich dus van dien tijd: Graaf (Comte) de Bercheijck. Deze titel wordt met recht door al zijne afstammelingen gevolgd en is ook door koning Leopold van België, Heraldiek Genootschap, enz. erkend.

Belangrijk is hetgeen het Parlement Belge p. 74 van dit vroom en hooggeacht grafelijk geslacht mededeelt. Dit afschrift luidt: "Het bevat een portret van Graaf Florimond de Bergheijck. Dan volgt: Graaf de Broeckhoven van Bercheijck, Lid der eerste Kamer, geboren in 1839 te Namen, groote grondeigenaar, houdt zich ijverig bezig met maatschappelijke werken, enz., houdt zich druk bezig met de beschaving van den Congo. De dorpen in den Congo Nieuw Antwerpen en Bergeijk²⁷ zijn hem hunne stichting te danken. Z.H. schenkt hem zijn portret op doek in 1845.

27 Johan Biemans is bezig met een onderzoek naar de historie van dit Congolese Bergeijk en vordert voorspoedig. Het resultaat zal worden gepubliceerd in een van de volgende afleveringen voor Eichamap 2.

Senateur gekozen in 1884, ijverige hoofdbouwkundige, bekwam veel eermetaal op de expositie. Zijn adres is te Antwerpen, Place de Mer 31. Het kasteel van Beveren is zijn zomerverblijf. Hij is vereerd met de Leopoldsorde. In 1895 is hij als senator herkozen.

Men ziet dus uit het afgeschrevene o.a. het bestaan van een Nieuw of Tweede Bergeik en wel in Afrika.²⁸

28 Dit bericht behoorde plaats verkregen te hebben in de Beschrijving van Bergeik; doch de nagezonden stukken daarvoor kwamen te laat, om nog opgenomen te worden.

Notities van eenige oude actes of benamingen.

1408 Er berust te Postel eene acte van 27 Maart 1408 te Westerhoven, op dien dag door den notaris Arnoldus De Aggere, dat is Van Dyck verleden.

1417 Aan Jan Hoernke of Hoernken is eene korenrente van 2 mudden rog opgedragen.

1424 Eenem beemd te Westerhoven, geheeten Weert, staat Martinus Martens af aan Hendrik Jan Ambachts voor eene jaarlijksche rente van een mud rog, Eerselsche maat. Twee schepenen in Den Bosch waren getuigen. Deze cijns moest met Lichtmis betaald worden. Tegen voornoemd mud werd ook het recht afgestaan om over den akker te gaan, die langs gemelde weide “aent Heijer eijnde” (bij de scheiding van Bergeik) lag. Het Refugiehuis der abdij Postel te 's Hertogenbosch, door Welvaarts 1889, schrijft aan 't hoofd bl. 89 verkeerdelijk Hapert voor Westerhoven.

1554 In eene acte van 21 November dezes jaars zijn de cijnzen en renten genoemd, welke Postel toen hier bezat. Ze zijn in gemeld jaar door dat godshuis verkocht.

Processie van Westerhoven naar Meerveldhoven.

Toen pokken in 1871 te Westerhoven heerschten richtten de inwoners eene processie op van Westerhoven naar de kapel van O.L. Vrouw ter Eik te Meerveldhoven. Thans bestaat op die plaats eene schoone parochiekerk met een toren aan de westzijde. De gezegde processie heeft ten doel om van alle besmettelijke ziekten te mogen bevrijd zijn. Niet alleen behooren schier al de parochianen te Westerhoven tot deze processie, maar thans ook eene talrijke menigte uit andere plaatsen.

Sedert de eerste jaren van haar ontstaan geschiedt de optocht der leden op den heen- en terugweg met meer orde en godsvrucht en is de processie aanmerkelijk toegenomen. Aan haar verleende Z.H. paus Leo XIII 18 Februari 1897 een' vollen aflat. Nog gaat de processie jaarlijks in den vroegen morgen, Vrijdags na patroondag (13 Mei) naar Meerveldhoven.

Overblijfselen of benamingen uit het Heidendom.

Noordoost het gehucht Braambosch ligt **de Elven- of Elverenber**g, nu veelal [*Alverberg* jb]²⁹ geheeten, waar in de verbeelding onzer voorouders de Elfen of Alfen hebben geleefd. Het waren noch goden noch menschen, geene halfgoden zelfs en eigenlijk ook geene geesten. Al waren zij kleiner en zwakker dan de menschen, bezaten ze toch het vermogen deze te helpen of te schaden.

Natuurlijk bestonden zij uit Alfen en Alfinnen of Elfen en Elfinnen. En het zijn deze laatste die in de oude sagen doorgaans de voornaamste rol spelen en wel van de witte Wijven moeten onderscheiden worden. Er waren twee geheel verschillende soorten: de Witte of Lichtelfen en de Zwarte of Nachtelfen. In onze streek woonden de laatste in de grafheuvelen en op de kerkhoven, welke men in het donker niet durfde overgaan. Want men schrikte niet voor de dooden, maar voor de Nachtelfen die bij de graven woonden en in het duister rondwaarden en wier ontmoeting heel gevaarlijk was.³⁰ De benaming “Elfke” voor een niet schrandere vrouwspersoon is van Elfin oorspronkelijk.

Een geleerd Schrijver³¹ vermeent, dat de luchtgeesten of alfen nog in de 13^e en 14^e eeuw hier zeer bekend zijn geweest. Tegen hen stonden de nikkers over, zwarte geesten, die in poelen en wateren woonden.

Er bestaan ook in andere landen eene menigte bergen enz. welke den naam naar dit aardig oud volkje voeren. Ze zijn vooral in Kempenland zeer talrijk en als Elf-, Alfer-, Elferbergen en dergelijke bekend. De akkers of andere perceelen in de nabijheid van den Elferberg te Westerhoven gelegen dragen nog hiernaar den naam, doch met verandering en verbastering, daar het volk den oorspronkelijken naam niet meer kent.

29 Was door Panken niet ingevuld, jb

30 De Oude Tijd, 1869, bl. 104 en 119 vrij gevolgd.

31 Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, 1837.

De Elf is een fabelachtig, vroolijk, dansend schepseltje van de familie der kaboutermannetjes en aardmannetjes, dat zich vrij dol en dwaas kon aanstellen.³²

De Noorden- Ooren- of Noorenberg, eenige minuten oostwaarts van den gezegden Elvenberg was tijdens het heidendom almede door Elven, Kabouters of witte Wijven bewoond. Naar het beweeren van sommige bijgeloovigen kwamen deze onderaardsche of luchtbewoners hier menigmalen over hunne werkzaamheden beraadslagen, hetgeen in stilte en “oor aan oor” geschiedde. Hierom verkreeg dit oord de benaming van Oorenberg, zooals het hedendaags gewoonlijk genoemd wordt.

De Duivelskuil, in het dialect Duvelskuil, is een tamelijk diepe kuil of poel, aan het einde ten noorden van Braambosch. Hij werd omstreeks 1838 gedempt, wanneer ter plaatse een mastbosch is aangelegd. Deze gewezen kuil zal zijnen naam wel verschuldigd wezen aan de parten die Heintje Pik dáár plagt te spelen, hoewel het niet meer bekend is waarin die bestaan hebben. Ook Nikkers of Nekkers verbleven in dien kuil. Tot aan zijne vernietiging bleef hij denzelfden naam behouden. Thans wordt er de plek niet meer door beduid.

De afstand tot den Noordenberg en de Elverbergen bedraagt omtrent 10 minuten, tot den Duivelsberg en het Duivelsven circa ½ uur gaans, terwijl de Jufvrouwsdijk nagenoeg op gelijken afstand aangetroffen wordt. Aangezien deze drie laatste op het grondgebied van Riethoven gelegen zijn, is daarvan in mijne Beschrijving dier gemeente gewaagd.

32 Zie o.a. eene verhandeling in de Meierijsche Courant van, tweede Blad.

Beschrijving der oude Parochiekerk³³

Hoewel eerst in 1444 tot parochie verheven droeg zij duidelijke kenteekenen der 11^e of 12^e eeuw. Deze stond in de akkers aan eenen weg van Westerhoven naar Riethoven en eenen van de buurt de Erpestraat naar het gehucht Loveren, omtrent 5 minuten ten noorden de tegenwoordige kerk of het dorp. Het schip dezer kerk was omtrent 3 Ned. [el? jb] langer (dus 21 meters) dan dat van de huidige kerk. Het koor even lang (10 meter), de breedte was 2 ellen (ongeveer) minder; het koor naar rato. De hoogte der muren was juist 23 voeten (6 ellen), het koor 4 voet minder; het dak was 15 voeten, zoodat de kerk 28 voet hoog was.

Zij was naar het gevoelen van enkele in 2 verschillende tijdstippen gebouwd, zijnde omtrent de helft van het schip met het koor van kleiner steenen dan het overige muurwerk, zoodat dezelve aan de westzijde in lateren tijd vergroot is geworden, doch bij deze vergrooting was aan het oudste toen bestaande deel van buiten, den muur met eenen steen omgemetseld, zoodat toen de kerk als geheel in dien tijd gebouwd, zich vertoonde.

Aan de kerk waren 4 deuren, als: 1 in het midden van den grooten westelijken gevel, 1 in het zuiden en 1 in het noorden van het schip, in het midden van hetzelfde tegenover elkander en de andere mede aan de zuidzijde, welke laatste toegang verleende tot het sacristij, hetwelk tegen het koor in den hoek was aangebouwd en alzoo tegen het zuider-schip aansloot.

Vensters bevonden er zich 8 in dezelve, namelijk: 3 aan den zuidkant en 1 aan de noordzijde, bijna aan den boog of het einde van het schip, 3 aan de oostzijde en 1 ten zuiden van het koor. De vensters stonden omtrent 3 ellen hoog van den grond.

33 Door mij in 1874 gemaakt en later verbeterd. Aanteekeningen over Kempenland IV p. 64-76.

Het eerste deel der kerk was 2 steenen, doch bij het vergrooten derzelve alzoo mede 3 dik. Er waren van buiten 8 steunbeeren, als: één tusschen elk venster. Door de kerkmuren liepen 3 hier en daar 4 reijen gré of mergel, ook één ter lengte van elk venster 1 palm breed en iets dikker. In elk venster waren 3 ijzeren staven. De deuren en vensters waren alle bij de stichting der kerk op die plaats daargesteld, gelijk ook den steenen wenteltrap die zich, binnen de kerk, in den zuidwestelijken hoek, bevond; de deur hiervan was mede aan de binnenzijde geweest. Met dezen wenteltrap heeft men tevens het oxaal of zangers-koor beklommen, dat tegen den westelijken gevel was aangebouwd. In dezen gevel was aan de buitenzijde bij de bouwing, een blind raam, eenen halven steen ingetrokken, gemetseld. Deszelfs muur had eene dikte van 3 ½, de andere muren waren van 3 steenen (elke steen is 23 duim lang, dus de muren van 3 steenen 29 duim dik).

Nergens was aan deze kerk tuf of dergelijken steen gebezigd, doch wel zandsteen of mergel, bevindende zich deze eene laag onder de vensters en tusschen de steunpilaren, op dezelfde hoogte. Een dergelijke steen lag voor drempel in de groote deur aan den westkant, welke steen, tot hetzelfde einde, in de tegenwoordige kerk dient. Op den westelijken gevel stond een torentje met eene klok en uurwerk, welke klok zooals sommigen vermoeden later in het luihuis is gehangen geworden, hetgeen echter niet te veronderstellen is. Het uurwerk werd gedeeltelijk in zeker huis, binnen deze gemeente bewaard, tot dat hetzelfde in 1828 hersteld en in den nieuwen toren geplaatst werd.

Volgens de Staatsregeling kwam deze kerk, omtrent het midden der 17^{de} eeuw aan de protestanten, die er tot omtrent het jaar 1760 hunne godsdienst in uitgeoefend hebben. Zij hadden dezelve niet lang in bezit of ze begon geheel te vervallen. Het torentje met het sacristij is toen welligt mede ingestort.

De steenen boog, tusschen het schip en het koor, bleef alleen met de muren over, welke omtrent het jaar 18., bij groote zonnehitte, met een groot gedruisch neêrviel. De steenen toen verkocht. Den 9 November 1800 zijn er mede eenige steenen van afgevallen. Men denkt dat de

steen der sacristij, van den wenteltrap en van den vervallen muur, waarmede het kerkhof omgeven was, reeds kort, na het instorten van het dak der kerk, verkocht zullen zijn, even als de vloer, zoodat men niet weet, of zich grafzerken in dezelve hebben bevonden. Van oude grafkruizen op het kerkhof heb ik hier en daar eenige fragmenten aangetroffen.

Men heeft bewijzen gezien, dat in de kerk 3 altaren waren, namelijk het groot- of hoog-altaar in het koor, een aan het einde van het schip aan den regter- en het andere er tegenover aan den linkerkant. In 1840 wisten mij enkele oude inboorlingen nog de voorouders van die menschen te noemen, die aan het ontruimen der kerksieraden in het midden der zeventiende eeuw bij het verlaten der kerk geholpen hadden; want het is bekend, dat de regering dit bijna algemeen heeft toegelaten.

Elke parochie in deze streken schijnt eene steenen doopvond bezeten te hebben, welke na de reformatie tot ander einden gebezigd of veronachtzaamd zijn. Een zeer groot getal zijn er mij bekend geworden, welke alle van blaauwen zerksteen en acht- of tienhoekig zijn. Volgens deskundigen zijn deze in de 14^{de} of 15^{de} eeuw gemaakt. Zij dienen nu bijna alle tot wijwater-vaten in de kerken. Ook in deze oude kerk was eene doopvont, uit genoemden steen gemaakt en in het gemelde tijdvak te huis behoorende.

In de schuurkerk diende dezelve tot wijwatervat bij den ingang derzelve. Later heeft de bak in den tuin der pastorij gelegen, tot in 1850, wanneer de smid Albertus van Gerwen dezelve heeft gekocht, om tot koel- of waterbak te bezigen. De poot is in 1822 in de nieuwe kerk onder den predikstoel geplaatst, waarop deze, met hout omkleed, sedert rust. Hij is achthoekig en 1 meter hoog. De bak is 5 ½ palm breed, ruim 3 palm diep en bijna 1 palm dik. Onder aan denzelven is eenig lijstwerk; verder bevat deze vont geene sieraden, doch is tamelijk glad. In 1868 viel deze koelbak aan stukken, zijnde vele jaren bevorens met ijzeren banden aan elkander gehecht, dewijl hij gebarsten was.

Den 7 Februari 1821 is men begonnen, de muren van dezen vervallen tempel af te breken, welke werkzaamheden, onder het opzigt van den timmerman Willem Peels hebben plaats gehad. Door het verbazend goed geheugen van dezen ambachtsman heb ik vele merkwaardigheden van deze kerk kunnen aanteekenen.

De afbraak geschiedde op deze wijze: aan de noord-oostzijde werd een sloot of gracht gegraven, zoo diep, dat men de 7 lagen of reijen steenen, welk niet in tras of kalk, doch slechts in zand in den grond gelegd en alzoo de eigenlijke muurfondamenten, er meest uit kon halen. Toen werden aan de noordzijde, van binnen tegen den muur, schoren of steunen gezet, zoodat die muur in eenmaal geheel buiten viel.

Insgelijks werd met den gevel aan de westzijde en vervolgens den oostkant (aan het koor) gehandeld, zoodat de zuidmuur het laatste staan bleef. Aan dezen werd de sloot ook binnen gegraven, waarheen men denzelve met behulp van aan de buitenzijde gestelde schoren, omvallen liet. Men kan zich verbeelden dat deze neerstoringen eenen grooten dreun veroorzaakten.³⁴

34 Waarschijnlijk hadden de kerkmuren eene dikte van 3 steenen,



foto Johan Biemans

Bij de opgraving van het oude kerkje van Dommelen (1978) werd de fundering van de omgevallen muren in deze vorm teruggevonden. Met de beschrijving van Panken over de sloop van het oude kerkje in de Westerhovense akkers krijgen we er een voorstelling van hoe de afbraak in zijn werk is gegaan.

Het verdwijnen dezer ruïne gaf natuurlijk een geheel ander gezicht, want door de groote akker- en verder heidevlakte kon men dezelve van zeer verre zien. Nog in den jare 1790 lagen onder deze Gemeente en Bergeijk (zoo als trouwens in de meeste Kempensche dorpen) zoo veel akkers onbebouwd, dat men van de gemelde kerk tot op het gehucht Weebosch onder Bergeijk, zijnde een afstand van anderhalve uur, geheel over ledigliggende akkers (hier smeelen genoemd) en heide kon gaan: er bestonden toen in deze Gemeenten slechts enkele mastmosschen, welke men er hedendaags in groote menigte aantreft.

Binnen eene week waren de muren omgestooten, de steenen van kalk gezuiverd en op de nieuwe kerkplaats heengevoerd, aan welke beide laatste werkzaamheden bijna alle huisgezinnen der parochie hebben

deel genomen. Van elk huisgezin arbeidde minstens één persoon. Ik kan hier nog bijvoegen, dat de afbraak van het eerste deel of pand van den muur lastig was, vooral omdat eerst 2 gaten daarin moeten gemaakt worden. De steenen der muren vielen geheel los, uitgenomen die in de fondamente. Deze laatste bleven aan groote vakken of stukken, welke later met die, nog van den zeer lang vervallen muur om 't kerkhof, verkocht zijn. Vele steenen hiervan en ook van de kerk, zijn, nu en dan, ontvreemd en welligt sommige, na het vervallen verkocht.

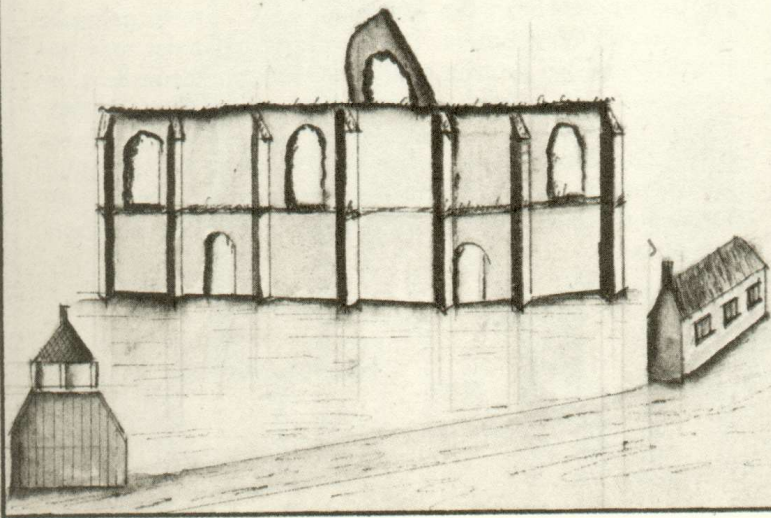
Van den vloer lagen slechts weinige kleine, vierkante, roode plavuizen meer. Nissen van 1 el hoog waren 3 of 4 in den noordelijken muur zeer hoog van binnen in het schip der kerk.

De kerk stond nagenoeg op het midden des kerkhofs, de grootste ruimte was echter aan de noordzijde, waar dan ook de meeste lijken begraven werden. Aan de zuidzijde groef men veelal die personen welke aan eene of andere besmettelijke ziekte gestorven waren. Ook vóór de kerk vond men vele graven. Het bleef gewoonte, alle leden der familie bij of naast elkander te begraven. Op elk graf werd eene plank, waarop de naam enz. geplaatst. Wisten de bureu, die het graf maakten, hunne rustplaats niet, dan gingen zij zulks eerst in het sterfhuys vragen.

Uit het beroemd werk door den landmeter Verhees, nam ik 28.12.1881 op de pastorie te Steensel eene ruwe schets der vervallen gezegde kerk, nagenoeg als volgt; hebbende niet op de grootte gelet:³⁵

35 Hier de originele schets van Hendrik Verhees (jb).

Ruwinen. Van de Kerk van Westbeoven
Klokken Ruyt. en School, Desember 1799



Het luihuis en de klokken

Dit bevond zich op den westelijken hoek des kerkhofs niet ver van den ingang der kerk en bevatte drie klokken, die eenige vermaardheid hadden verkregen, wegens de zuivere overëenstemming der klanken, vooral de twee grootste. Er wordt in 1752 gemeld, dat Borkel voor dezen niet in de gemeenteklokken alhier heeft betaald, in 1765 werd een nieuw dak op 't klokhuis gemaakt. In 1790 het klokhuis veel verbeterd.³⁶ Nog vele verbeteringen en onderhoud werden in verschillende tijden daargesteld, o,a, ten jare 1735 voor *f* 30.

Toen in 1822 het klok- of luihuis werd afgebroken, was het nog in goeden staat, hoewel de sterke eiken balken daarin welligt van de oorspronkelijke bouwing aanwezig zullen geweest zijn. Vele zijn in den toren aangebragt, nadat er de 2 kleinste klokken reeds eenigen tijd hingen, omdat het muurwerk niet hecht genoeg gemetseld is. De lengte van 't niet hooge luihuis was van het noorden naar 't zuiden. De 3 klokken hingen naast elkander, de grootste noordwaarts, de kleine zuidwaarts en werden van het westen naar 't oosten overgeluid. De 2 grootste waren van een rad voorzien. Men luidde de 3 met 6 personen.

Oude school³⁷

Deze stond van ouds op het oude kerkhof, 5 ellen ten zuiden de kerk, gelijk deze, in de rigting van het westen naar het oosten. Zij was omtrent 8 (oude) ellen lang en 5 breed. Aan de westzijde had dezelve eenen steilen of opgaanden gevel. Vóór dat ze in 1816 verbeterd werd, vonden zich in dezelve 4 vensters aan den zuidkant, die omtrent 1 el in het vierkant waren, benevens 2 zeer kleine aan de noordzijde; de deur was aan dezen kant in het midden, zonder bovenlicht.

In gemeld jaar zijn, in ht zuiden, 4 nieuwe ramen, op dezelfde plaats als de oude, gesteld, die ongeveer 1 ½ el hoog en 1 el breed waren. De 2 in het noorden werden toegemetseld en de deur in het zuiden, op den

36 Uitvoerige mededeeling der klokken in mijne klokkengeschiedenis, hs.

37 Beschreven 1850

hoek verplaatst. Er is toen de eerste maal een zolder gelegd. Al het gebezigde hout was Kanedas.

In het jaar 1822 zijn 12 nieuwe schrijftafels gemaakt, welke zich nog in de tegenwoordige school bevinden. Vóór gemeld jaar stonden de schrijftafels rondom den muur van het schoolvertrek, zoo als men dit in de meeste scholen dezer streken aantrof. Kleine banken zonder voorblad stonden in het midden. De stoel, bestemd tot zitplaats van den meester, die in de meeste plaatsen in of niet lang na 1806 verdween, bleef tot in 1826, in den hoek aan de zuid-oostzijde. De kinderen van Borkel, waar in 1799 de eeste school gesticht werd, kwamen te Westerhoven, tot dien tijd het onderwijs bijwonen.

Brouwerijen

Men weet slechts van twee brouwerijën welke te Westerhoven hebben bestaan, namelijk: ééne, in het huis onder den Heuvel gelegen, in de straat, waar langs in 1873 de kiezelweg is aangelegd en aan F. Evers behorende. Sedert het laatst der vorige eeuw is deze brouwerij geheel te niet nadat ze reeds te voren ook vele jaren had stil gestaan. In dit huis, waar de Kroon uithing, was tevens afspanning, herberg, boerderij enz.

De tweede brouwerij werd in het huis, nu door de weduwe C. Schellens bezeten en bij de tegenwoordige kerk gelegen, uitgeoefend. Omtrent 1 eeuw geleden, ging ze, onder Arn. Heuvelmans, te niet.

Omschrijving van toren en kerk te Westerhoven in 1821 gebouwd.³⁸

De hoogte der muren van den toren zijn p.m. 14 meters. Elke muur is 4 meters 4,0 palm lang; op elken hoek is een beer tot aan de spits opgetrokken. Van den grond tot de laagste snijding zijn 3, tot de 2^{de} snijding, 2 ½ en verder tot boven. 2 Steenen, van grooten vorm, elders door mij genoteerd. Eene tweede soort bevond er zich, doch in veel kleiner getal onder, welke platter dan de andere zijn. Het onderdeel des torens is met tras, overigens met goeden mortel gemetseld.

De spits is ruim 5 meters hoog, waarboven een ijzeren kruis 2 meter 50, voorts een haan en nog een klein kruis. Van de kerk is 't schip 14 meters lang en 8 breed. Het koor 8 lang, 6 breed. Hieraan zijn 3 vensters en 6 beeren. De sacristie, ten zuiden, is 4 meter 6 palm lang en 4 meter breed, hebbende venster.

Het schip heeft aan noord- en zuidzijde elk 4 vensters en 5 beeren; tusschen welke eene lengte van 3,6 meters is. Elke beer is 5 ½ palm of 2 ½ steenen lang of dik. Er loopt eene snijding door de kerkmuren bij- of met het onderdeel der vensters gelijk.

38 Aanteekeningen over Kempenland IV, ms. p.41-42.

School en Schoolhuis

Bl.20

Voor zoo ver men weet stond immer de school op het kerkhof aan de oude parochiekerk, alleen in de akkers gelegen. Deze school, mede tot 1799 voor de jeugd van Borkel dienende, was tot 18.. een ellendig vertrek, wanneer zij vernieuwd werd. Zie eene omschrijving in mijn Aanteekenboek IV blz. 75.

In 1826 is de school afgebroken en een grootere gebouwd aan de noordzijde van het dorp, meer in de nabijheid van de huizen, nadat men het plan had laten varen, om ze bij de kerk aan de oostzijde, tot in 1841 nog woest liggende, daar te stellen. Men kan deswegens de Notulen ten raadhuize en andere bescheiden inzien. De toestand dier school is mede op te maken uit mijn ander Aanteekenboek III blz. 92-96.

P. Klessens timmerman enz. te Eersel had het bouwen der school met de levering der materialen voor *f* 400 aangenomen; de afbraak der oude school is aan die nieuwe gebruikt. Men arbeidde omtrent 5 weken.

In 186? is de school weder geheel vernieuwd en eene welpomp bij dezelve op het plein daargesteld.

Het schoolhuis of onderwijzerswoning stond van ouds in de Erpestraat, zijnde de hoogst gelegene, de digst bebouwde en welligt de vroegst bewoonde van dit dorpje. Uitgenomen de gewezen pastorie welke aan noordelijk eide dezer straat, het naaste bij de oude parochiekerk gevonden werd, trof men slechts één of 2 huizen digter bij die kerk aan, waarvan het schoolhuis omtrent 3, van de tegenwoordige school ongeveer 4 en van de nieuwe of in 1822 gebouwde kerk 6 minuten gaans bestaan heeft.

Deze schoolhuizing was, blijkens het jaartal in den zijgevel gemetseld ten jare 1659 gebouwd en werd bijna 2 eeuwen later, namelijk in 1852, binnen 2 dagen afgebroken. De inrigting der vertrekken was eenigzins zonderling, weshalve men thans in deze streek schier geene dergelijke huizen vindt. Op verschillende plaatsen konden de groote aangebragte veranderingen nog bespeurd worden. De grondslagen der muren zaten diep doch niet breeder dan even boven de aarde en slechts in zand gemetseld. De diepe put, in 1739 gebouwd, bestaat nog. Men kan wegens dit huis o.a. mijn Aanteekenboek III, blz. 106 en 115-116 nazien, aan welks slot ik tevens een platte afteekening van den grondvorm geef.

In 1852 is een nieuw schoolhuis in de nabijheid der kerk gebouwd en het volgende jaar voltooid, behalve vele kosten door mij, daaraan, den tuin enz. uit mijne beurs besteed. Id. blz. 106-110.

Lijst van Schoolmeesters te Westerhoven

16.. Gerard Tonneman

Uit het Register van doop enz. op de predikantswoning te Bergeijk voorhanden, zouden de namen zijner beide vrouwen en een talrijk kroost kunnen vermeld worden. Zoo mede zijner Protestantsche opvolgers. In 1840 kwam hier, sedert 1648 (?) de eerste R.C. Onderwijzer. Tonneman overleed alhier, 84 jaren oud zijnde. Er bestond tot omtrent het jaar 18.. in een ongeveer het midden der vorige eeuw niet ver van het in 1852 afgebroken schoolhuis, gebouwd groot huis, thans door A.C. Verhagen bewoond, een ... vers, met schoone letters beschilderd, door Tonneman gemaakt, waarvan ik in mijne Verzameling van Kempensche Opschriften den inhoud mededeel. Daar dit rijm, zijnde eene zedelijke opmerking wegens het laatste oordeel ouder dan genoemd huis schijnt geweest te zijn, zal het eerst eene andere plaats gehad hebben. Tonneman stierf in 1716. Het gezegde rijm dateerde van 1697 naar ik vermeen.

1716 Wilhelmus Swanenberg werd in hetzelfde jaar, waarin zijn voorganger gestorven was, aangesteld en volgde hem in September 1727 naar de eeuwigheid.

1728 Bastiaan Dekkers bediende dit ambt omtrent 49 jaren.

1777 Gerrit Lamm was koetsier of knecht in Holland, toen hij alhier met het schoolmeestersambt begunstigd werd, ter wille zijner aanstaande vrouw, welke als meid bij een' vermogenden Heer diende. De kunde als onderwijzer van G. Lamm kon dan ook niet anders als zeer gebrekkig beschouwd worden. Hij stierf 30 Mei 1826 en is de eerste Protestant, welke op het jaar te voren nieuw aangelegd kerkhof bij de in 1821 gebouwde R.C. kerk is begraven. In 1824 had hij zijn' onderwijzerspost onder eenige voorwaarden aan zijn' zoon kunnen overdragen.

1824 Samuel Lamm, de eenige sollicitant had eerst langen tijd het militaire leven geleid. Na vele vermaningen, crimineele vonnissen enz. ondergaan te hebben, werd hij eindelijk als schoolmr. In 1840 ontzet. Zie Bijdragen over opv[oeding] en onderwijs van ... dezes jaars.

1840 Peter Norbertus Panken. Ik aanvaardde tijdelijk de schooldienst den 21 September en werd, na een voorafgaand vergelijkend examen den 10 Mei 1842, uit vier sollicitanten als Onderwijzer alhier benoemd. Zie mijne auto-biografie op dezen tijd. Hoezeer bijna 1 uur daags langer dan door de wet verlangd was, steeds onderwijs gegeven hebbende verzocht en verkreeg ik mijn eervol ontslag en pensioen tegen 1 Januari 1863. Bijdragen.

Aanteekeningen wegens inkomsten der meesters

Sinds de reformatie bedroeg het landelijk tractement, zooals op de meeste plaatsen in de Meijerij *f* 200, gebruik van huis en tuin, het grasgewas van het kerkhof, 35 cents van een groot- en de helft van een klein lijk, (waarvoor een doodboek gehouden werd) en een omgang van eijeren.

Voorts genoot de meester schoolgeld en eenige voordeelen der schoolbehoefden aan de leerlingen verstrekt. Hoewel hij, als geen dorps- of kerkuurwerk (immers sedert onheugelijke tijden tot 1828) bestaande, geene kerkelijke diensten noch gemeentelijke werkzaamheden te verrigten had, werd hem jaarlijks *f* 36 als korporeel uitbetaald, waarin Borkel een derde moest verstrekken, welk aandeel dit dorpje vroeger mede in het onderhoud van het luishuis, school, meesterswoning enz. betaalde, omdat het onder deze parochie had behoord.

Sedert 1797 weigert de gemeente Westerhoven de *f* 24 te betalen, omdat Lamm daarop geene de minste aanspraak heeft. Op dit voorbeeld wil Borkel de *f* 12 niet meer betalen.

Oude kloosterhoef te Westerhoven

In een oud Cijnsboek komen omtrent het midden der 17^e eeuw betalingen voor van goederen van Tongerloo alhier gelegen, behoorende aan het Godshuis, nog onder den naam van de Hoef bekend. Ook aan Postel werd oudtijds cijns van sommige percelen gronds te Westerhoven gelegen, betaald, hoewel in de Archieven dier abdij geen gewag van eene hoof of huis gemaakt wordt. Mededeeling van den prior Welvaarts.

De hoof te Westerhoven is in 1884 afgebroken en toen zware muren van een vroeger gebouw, vooral van een' vermoedelijk verwelfden kelder aangetroffen. Men heeft niet alle deze onderaardsche muren uitgegraven.

Predikanten van Riethoven en Westerhoven 1648 – 1675

1648 Eduardus Prunaeus vertrok in 1656 naar Gemert. Van der Aa, Riethoven.

1660 H. (of W.) van Bitter. Den 18 Februari heeft hij de armrekening van Westerhoven des jaars 1652-53 mede ondertekend, de eerste door een predikant. Deze handteekening kan ook W. de Bitter zijn. Te meer vermoed ik zulks, daar in 1648 Joannes de Bitter als gereformeerden predikant te Dungen bij 's Bosch werd aangesteld. In eene acte des jaars 1662, op het Raadhuis te Bergeijk wordt hij Guilhelmus de Bitter genoemd.

1675 Johannes Boucardus, de laatste predikant te Riethoven in 1675 naar Veldhoven vertrokken.

Gemeente-rekeningen

1814

Gemeente Ontvanger: Andr. Peter Nuijts.

2^e Afdeling - Gewone plaatselijke Uitgaven. Alle ambtenaren bij het justitie-wezen *f* 101-8. Onderwijs: niets. – Personeele Omslag *f* 400.

1815 Plaatselijk Bestuur *f* 267-19-6. Just. Wezen en veiligheid 91-18-1. Buitengewone reparatiën aan den gemeentes-watermolen *f* 285-4-9.

1818 het laatste jaar door Nuijts. Stoken, halen enz. voor den turf in de school *f* 7,40, in '20 *f* 8.

1821 Er hebben geene vreemde bijën in de heide gestaan, als vorige jaren.

1823 Komt de eerste maal $\frac{1}{2}$ jaar de Bijdragen van Onderwijs *f* 1,80

1825 Het eerste jaar corporeel à *f* 24. Het eerste jaar vergoeding voor brand in school aan L. *f* 20.

1826 24 Aug. afbraak der oude school bragt op (publiek) *f* 25,95.

1828 Aan Schutjes en Siepkens te Eindhoven voor de nieuwe maten en gewigten ten dienste der s[chool] met vracht *f* 28,40.

1837 Conditie van 29 Dec. '36 zijn publiek verkocht den molen en eenige perceelen bouw- en weiland, betaaldag 2 Juli '37. *f* 2818.

1839 Het laatste van wachten voor militairen.

1842 Een koperen vergulden haan op den toren *f* 4,40, 't plaatsen *f* 3.

1847 't Laatst de vroedvrouw *f* 20.

1848 't eerst Gijrath, als vroedmeester *f* 25.

1849 't dak op de school gemaakt.

1851 Kosten op de heideverdeeling aan Bijnen en L. van Galen *f* 111,91. Kosten op de aanlegging en bewerking der wetering *f* 698,94. Eene stembus en slooten door J. Lathouwers Eindhoven *f* 4,35. Opbrengst der heide, verkocht aan W. Clermont *f* 1705.

1852 Het eerst komt de verzorging der dienstbrieven voor *f* 3,55.

Kerkgeschiedenis Westerhoven³⁹

Hoewel eerst tegen het midden der 15^e eeuw Westerhoven kerkelijk van de moederkerk Bergeik is gescheiden, werd er reeds in de elfde eeuw of in het begin der twaalfde eene tamelijk groote kerk, waarschijnlijk ter vervanging eener kleinere houten [gebouwd]. Meermalen werden in de middeleeuwen kerken gesticht, welke eerst veel later tot parochiekerken zijn verheven. Alle kerken, die het parochierecht niet bezaten, werden capellen genoemd.

Er zijn wel is waar geen documenten gevonden wanneer die aloude kerk was gesticht, doch een paar teekeningen, door kenners dier kerk, volgens de herinnering gemaakt laten geen twijfel van den bouwtrant der 11^e eeuw over. Het schip bereikte eene lengte van ongeveer 21, het koor van 11 M, de breedte van het schip. De hoogte der kerkmuren was juist 23 Rijnlandsche Voet (6 M.), het koor 4 voet minder. Het dak had eene hoogte van 15 voet, weshalve de nok der kerk 38 voet hoog was.

Naar de denkwijze van ambachtslieden en enkele tijdgenoten was de kerk in twee tijdstippen gebouwd en ongeveer de helft, waaronder het priesterkoor, van kleiner steenen dan de andere helft opgetrokken. Zij zou aan de west- of voorzijde, in lateren tijd verlengd en de oude kerk tevens door eene laag steenen verdikt zijn. Uitwendig vertoonden beide helften zich gevolgelijk even oud. De west- of frontgevel had eene dikte van 3 ½ baksteen, de andere muren van drie steenen. Elke steen is 0,23 M. lang. Bij het afbreken is duidelijk de bouwing in twee tijdvakken in het oog gevallen. Het gedeelte aan de oostzijde bezat rondbogige vensters en wel drie in het koor, van welke één ter oost-, één aan de zuid- en één ter noordzijde en twee aan het schip gevonden werden. De Andre helft met grooter steenen had noord één, zuid 2 spitsbogige vensters. Inwendig bezat de kerk geen kolommen of pilaren, uitwendig 8 steunbeeren, als één tusschen alle vensters. Door de muren liepen drie, op sommige plaatsen vier reiën of lagen van

39 Uit manuscript "Geschiedenis van Noordbrabant door P. Norb. Panken te Bergeik, vernieuwd en gerangschikt 1898" p, 204-206.

zandsteen, ook gré en mergelsteen geheeten, overal tezelfder hoogte; bovendien bevond zich van dezen bergsteen eene laag onder elk venster en in de beeren evenveel lagen als in de kerkmuren.

Nimmer stond een toren vóór of tegen den frontgevel, waarop eenmaal een torentje met klok was geplaatst. Een steenen wenteltrap scheen in den zuidwestelijken hoek binnen de kerk aanwezig te zijn geweest, om het torentje, het uurwerk en tevens het oksaal of zangkoor te beklimmen. De deur van dezen trap bevond zich in de binnenzijde der kerk. Het onderdeel of de drempels der vensters verhief zich ongeveer 2 M. boven de grondoppervlakte. Een blind raam bevond zich in den frontgevel. Er werden vier buitendeuren (alle zullen wel niet gelijktijdig gediend hebben) aan de kerk opgemerkt, als één in den gevel, één ten zuiden, één ten noorden en één die toegang in de sacristie verleende. Deze stond aan den zuidkant, in den hoek van het schip en het priesterkoor. Van de fundeeringen der kerkmuren waren eenige lagen baksteen slechts in zand aangelegd, bij de westelijke helft meerdere dan in de andere.

Van 1648 is de alleenstaande kerk eenigen tijd door de protestanten gebezigd, doch werd dakeloos en verloor weldra aan verval de sacristie, den steenen kerkhofmuur enz. Tot ongeveer 1818 stond de boogmuur overeind, toen hij is nedergestort. Van den kerkvloer lagen nog bij den afbraak eenige kleine plavuizen op zijne plaats. De oude steenen doopvont werd tot 1821 als wijwatervat in de toen gesloopte schuurkerk gebezigd.

In dat jaar is van de muren der oude kerk eene nieuwe met toren gebouwd, terwijl nog vele steenen overbleven. Eene fraaie nieuwe kerk werd in 1885 gesticht aan de noordzijde der evengenoemde, welke afgebroken werd. Een luhuis met zware oude klokken stond tot 1825 op het kerkhof der aloude parochiekerk, dat men toen verlaten heeft, nadat de nieuwe begraafplaats (bij de in 1821 gebouwde kerk) was geopend. Deze is nog in gebruik. Om kerk en toren te voltrekken werd de groote klok à *f* 1,60 per kilo in 1823 verkocht. De beide

andere klokken werden toen het eigendom der kerk onder zekere voorwaarden.

Er bestaat onder dit dorp een zoogenaamd kuiltje, het “*Valentinusputje*” genoemd, dat door dezen heilige zou bezocht zijn. Vermoedelijk heeft hij in de derde eeuw onzer jaartelling heidensche inwoners tot het christendom bekeerd.